

Хмельницький національний університет
Факультет економіки і управління
Кафедра фінансів, банківської справи та страхування

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Банківські гарантії в забезпеченні виконання зобов'язань за розрахунками за
матеріалами АТ «Альфа-Банк»

Рівень вищої освіти бакалавр

Галузь знань 07 «Управління та адміністрування»
Шифр і назва галузі знань

Спеціальність 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
Шифр і назва спеціальності

Освітня програма «Фінанси, банківська справа та страхування»
Назва

КВРФБС.020039.01.04.00

Виконав студент II курсу група ФБСс-20-1 _____ Роман ЦЕЛІК
Шифр Підпис Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

Керівник д-р. екон. наук, професор _____ Раїса КВАСНИЦЬКА
Науковий ступінь, звання Підпис Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

Нормоконтролер _____
Підпис Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

До захисту допускаю:
Завідувач кафедри ФБСС _____ Ніла ХРУЩ
Підпис Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

_____ 2022 р.

Зміст

	С.
Вступ	5
1 Теоретичні засади використання банківської гарантії як засобу забезпечення виконання зобов'язань	8
1.1 Змістова та функціональна характеристика банківської гарантії	8
1.2 Різновиди банківських гарантій та особливості їх використання в практиці здійснення розрахунків	17
2 Аналітично-методичні засади використання гарантій в практиці забезпечення зобов'язань за розрахунками банками України	25
2.1 Аналіз здійснення операцій з гарантіями банками України за 2020-2021 роки	25
2.2 Дослідження видів гарантій, які надаються АТ «Альфа-Банк» та напрямів їх розширення	36
Висновки	48
Список використаних джерел	53
Додатки	57

ВСТУП

Актуальність теми. Сьогодні відзначається розширенням транскордонної співпраці між економічними суб'єктами різних країн. При цьому, приналежність економічних суб'єктів – сторін різноманітних міжнародних угод (контрактів) до різних держав зумовлює для них багато ризикових ситуацій. Так як у міжнародній торгівлі важко оцінити фінансово-ділові можливості партнерів за контрактами, під час міжнародних розрахунків поширення набули гарантії, що надаються третьою стороною. Серед таких гарантій найбільш поширеною формою забезпечення виконання міжнародних контрактів є банківська гарантія. Наявність забезпечення контракту банківською гарантією сприяє розвитку міжнародних фінансово-господарських відносин та світової економіки загалом. Варто відмітити, що «незважаючи на те, що банківська гарантія є важливим елементом транскордонних господарських відносин, цей інститут не отримав належного правового регулювання на міжнародному рівні у вигляді конвенцій, а національна нормативна база з цього питання характеризується прогалинами та безсистемністю» [6, с. 267].

Законодавчі норми, що регулюють гарантійні відносини, в Україні розроблені на основі норм міжнародного права. Проте, на даний час як в теорії, так і у практиці залишаються невирішеними багато питань, пов'язаних із застосуванням гарантії, адже головною проблемою банківської гарантії є узгодження інтересів кредитора, боржника та гаранта при домінуючому положенні кредитора. Саме ці обставини обумовлюють необхідність дослідження суті та ролі банківської гарантії в забезпеченні виконання зобов'язань за розрахунками, та вирішення проблем, пов'язаних із її застосуванням.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню питань забезпечення виконання зобов'язань за розрахунками через використання банківських гарантій присвячені праці таких учених-економістів, як: Н. Баріда,

О. Вайцеховська, А. Згама, Р. Квасницька, Р. Майданик, О. Павлишин, П. Петренко, О. Руденко, В. Слома, С. Шарова та інші. Однак, сьогодні постають питання подальших досліджень щодо ролі банківських гарантій та розширення їх видів, які уможлилювали б забезпечували виконання зобов'язань за розрахунками за різними видами товарів, послуг, контрактів, в т.ч. форвардних.

Мета та завдання роботи. Метою кваліфікаційної роботи є дослідження теоретико-методичних засад застосування банківських гарантій в розрахунках та визначення напрямів його розвитку в сучасних умовах ведення бізнесу.

Поставлена мета дослідження потребує вирішення таких завдань, як:

- визначення змістової та функціональної характеристики банківської гарантії;
- дослідження різновидів банківських гарантій та особливості їх використання в практиці здійснення розрахунків;
- аналіз здійснення операцій з гарантіями банками України за 2020-2021 роки;
- дослідження видів гарантій, які надаються АТ «Альфа-Банк» та напрямів їх розширення.

Предметом кваліфікаційної роботи є теоретичні та практичні засади використання банківських гарантій в розрахунках в Україні та за її межами.

Об'єктом кваліфікаційної роботи є процес використання банківських гарантій з метою узгодження інтересів кредитора, боржника та гаранта на прикладі АТ «Альфа Банк».

Методи дослідження. Теоретико-методологічну основу дослідження формують загальнонаукові, філософські та спеціальні методи. Використання у кваліфікаційній роботі системного методу наукового пізнання економічних явищ і процесів. Для уточнення поняття «банківська гарантія» було застосовано абстрактно-логічний метод. З метою аналізу стану та динаміки використання банківських гарантій в розрахунках застосовано статистико-математичний метод, а саме такі його прийоми, як порівняння, групування, графічний та табличний методи, методи аналізу і синтезу.

Інформаційною базою дослідження є законодавчі та нормативні акти міжнародного та національного законодавства, що регулюють процеси використання банківських гарантій в розрахунках; нормативні та статистичні матеріали Національного банку України, річні звіти АТ «Альфа Банк», монографічна та періодична спеціалізована література, ресурси інформаційних порталів мережі Internet.

1 Теоретичні засади використання банківської гарантії як засобу забезпечення виконання зобов'язань

1.1 Змістова та функціональна характеристика банківської гарантії

На сьогодні немає такої правової системи, яка б могла повною мірою унеможливити невиконання зобов'язань при виконанні різних угод, а особливо при здійсненні розрахунків. Восдночас, як на міжнародному рівні, так і на рівні окремих держав здійснюються різні заходи щодо захисту добросовісного учасника правовідносин за конкретною угодою від його недобросовісного контрагента. Так, під час здійснення фінансово-господарської діяльності жоден учасник економічних відносин не застрахований від різних ризиків і, навіть, фінансових чи виробничих криз, які унеможливлюють виконання зобов'язань за укладеними угодами. Тому, саме гарантія сьогодні розглядається як засіб забезпечення виконання фінансово-господарських зобов'язань, який здатний оптимально мінімізувати різноманітні ризики здійснення фінансово-господарської діяльності економічним суб'єктам різних форм підприємництва.

Варто зазначити, що «виконання зобов'язань – це загальне правило, згідно з яким зобов'язання має бути виконане у тому вигляді, в якому воно визначене законом або договором. Цей принцип суттєво впливає на виконання зобов'язання протягом усього строку його дії – як на стадії нормального розвитку, так і в разі порушення. Але на кожній із стадій він виявляється по-різному» [28, с.11].

Для попереднього забезпечення майнових інтересів кредитора, отримання ним гарантій належного виконання боржником зобов'язання, а також з метою запобігання або зменшення розміру негативних наслідків, що можуть наступити у випадку його порушення, використовуються спеціальні заходи забезпечувального характеру, передбачені законом або договором. Такі заходи називаються видами забезпечення виконання зобов'язань [32].

Головним призначенням забезпечення виконання зобов'язань різних видів є попередження порушення договірної дисципліни, спонукання боржника до належного відповідно до договору виконання зобов'язання, а також створення додаткових перспектив задоволення інтересів кредитора, що витікають із зобов'язання.

У Цивільному кодексі України суті та особливостям різних видів забезпечень виконання зобов'язання присвячено главу 49 «Забезпечення виконання зобов'язань» [32]. Так, відповідно до Цивільного кодексу України до видів забезпечень виконання зобов'язань відносяться (рисунок 1.1):

« - неустойка (штраф, пеня), що є грошовою сумою або іншим майном, які боржник повинен передати кредиторіві у разі порушення боржником зобов'язання;

- порука, за договором якої поручитель поручається перед кредитором боржника за виконання ним свого обов'язку і, при цьому, поручитель відповідає перед кредитором за порушення зобов'язання боржником;

- гарантія, за якою банк, інша фінансова установа, страхова організація (гарант) гарантує перед кредитором (бенефіціаром) виконання боржником (принципалом) свого обов'язку. Таким чином, гарант відповідає перед кредитором за порушення зобов'язання боржником;

- завдаток, який є грошовою сумою або рухомим майном, що видається кредиторіві боржником у рахунок належних з нього за договором платежів, на підтвердження зобов'язання і на забезпечення його виконання;

- застава, в силу якої кредитор (заставодержатель) має право у разі невиконання боржником (заставадавцем) зобов'язання, забезпеченого заставою, а також в інших випадках, встановлених законом, одержати задоволення за рахунок заставленого майна переважно перед іншими кредиторами цього боржника, якщо інше не встановлено законом (право застави);

- право довірчої власності як спосіб забезпечення виконання зобов'язань є різновидом права власності на майно, за яким кредитор, який отримав майно у довірчу власність (довірчий власник), не має права самостійно відчужувати таке майно, крім як для звернення стягнення на нього, а також викупу його для

суспільних потреб у порядку, встановленому законом. Договір про встановлення довірчої власності, за яким одна сторона (довірчий засновник) передає майно другій стороні (довірчому власнику) на праві довірчої власності для забезпечення зобов'язання боржника за кредитним договором, договором позики» [32].

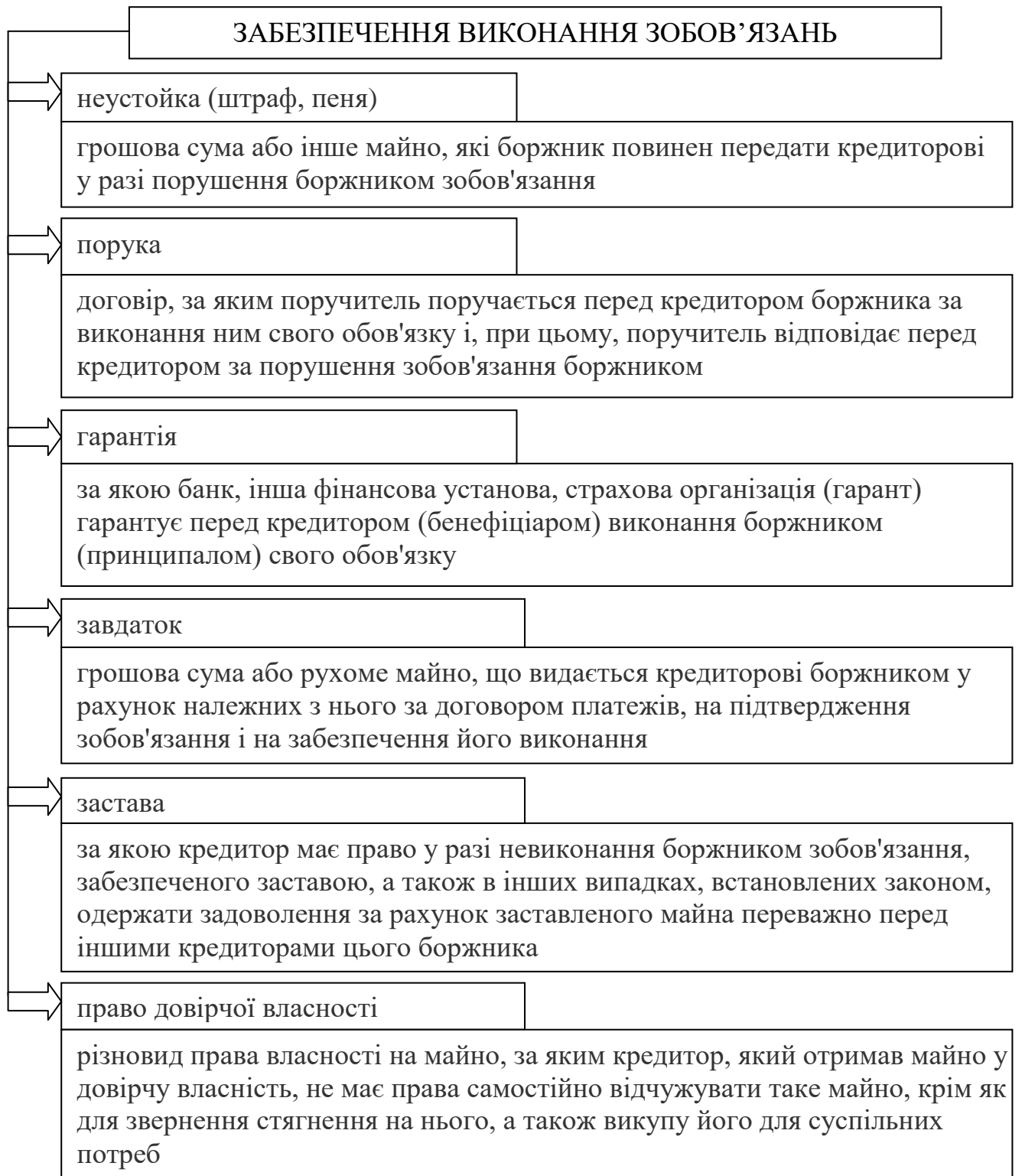

Рисунок 1.1 – Види забезпечення виконання зобов'язань за Цивільним кодексом України

Отже, забезпечення виконання зобов'язань різних видів є засобами підвищення майнової відповідальності контрагентів договірних зобов'язань. Ці забезпечення надають кредитору можливість пред'явити вимоги, що витікають із зобов'язань як до боржника, так і до третьої особи, тобто поручителя, гаранта.

«Вчення про види забезпечення зобов'язань було започатковане ще римськими юристами. Зокрема, римському праву були відомі такі види забезпечення виконання зобов'язань як застава, завдаток, штрафна стипуляція (неустойка), порука» [19, с. 153-154]. Сучасне поняття гарантії пов'язують з внутрішнім ринком Сполучених штатів Америки. Так, вперше банківська гарантія з'явилась у комерційному обороті США в середині 1960-х років у формі «резервного акредитиву». На початку 1970-х років, у зв'язку із розширенням міжнародних зв'язків і збільшенням міжнародних платежів, банківські працівники США почали застосовувати резервні акредитиви в комерційній практиці.

Основними нормативно-правовими актами, що регламентують та регулюють процес використання банківської гарантії в господарських економічних відносинах, є:

- Уніфіковані правила по договірних гарантіях, розроблених Міжнародною торговою палатою [31];
- Уніфіковані правила для гарантій за першою вимогою, розроблених Міжнародною торговою палатою [30];
- Цивільний кодекс України [32];
- Митний кодекс України [14];
- Положення про порядок здійснення банками операцій за гарантіями в національній та іноземних валютах [22].

Сьогодні гарантія знаходить своє застосування у різних сферах господарської діяльності різних суб'єктів економіки. Згідно «Положення про порядок здійснення банками за гарантіями в національній та іноземних валютах» «гарантія - спосіб забезпечення виконання зобов'язань, відповідно до якого банк-гарант бере на себе грошове зобов'язання перед бенефіціаром

сплатити кошти в разі настання гарантійного випадку» [22]. Гарантії включають тендери, забезпечення виконання різноманітних договорів та сферу митних відносин. Вони можуть застосовуватись для забезпечення виконання будь-яких видів договорів. Тому «гарантією можуть бути забезпечені будь-які зобов'язання – як ті, що виникли, так і ті, що мають з'явитися у майбутньому» [28, с.12]. Особливістю гарантії є те, що гарантія у взаємних зобов'язаннях може забезпечувати їх виконання з боку будь-якої сторони.

Об'єктом гарантії є дія гаранта щодо здійснення платежу в межах терміну дії гарантії на користь кредитора після пред'явлення ним письмової вимоги. Таким чином, незалежно від характеру обов'язку боржника за забезпечуваним зобов'язанням (передача речі, виконання робіт, надання послуг чи сплата грошової суми) зобов'язання гаранта носить грошовий характер.

Акцентуючи увагу на сутності саме банківської гарантії варто зауважити, що використання банківської гарантії для забезпечення зобов'язань найчастіше вигідніше та надійніше, ніж шукати поручителів або вилучати з обігу суму застави. Отже, «банківську гарантію варто розглядати як безвідкличне зобов'язання банку виплатити певну грошову суму бенефіціару (особі, на користь якої надана гарантія) у випадку невиконання принципалом за гарантією (особою, що є боржником перед бенефіціаром) своїх зобов'язань перед бенефіціаром» [3]. Суб'єктами банківської гарантії є:

- банк-гарант, який бере на себе грошове зобов'язання сплатити кошти кредитору (бенефіціару) в разі настання гарантійного випадку;
- бенефіціар – особа-кредитор, на користь якої надається гарантія банком-гарантом;
- принципал – особа-боржник, гарантом якого виступає банк-гарант.

Змістом банківської гарантії є обов'язок банка-гаранта сплатити на користь бенефіціара певну суму коштів у разі пред'явлення до нього вимоги.

Завданням банківської гарантії є мінімізація часу між моментом виникнення невиконання зобов'язання учасником майнових відносин та

моментом його покриття, що і викремлює банківську гарантію як найбільш привабливу серед засобів забезпечення зобов'язань.

«З точки зору мети використання банківської гарантії, то зазначається, що гарантія є додатковим забезпеченням фінансових інтересів сторін у зовнішньоекономічних операціях, і при спрощенні розрахункових операцій використання банківської гарантії при банківських переказах та документарних інкасо дозволяє усунути недоліки останніх форм розрахунків» [27, с.309-310].

Функціональне призначення банківської гарантії проявляється у виконанні таких функцій (рисунок 1.2), як:

«- функція забезпечення виконання фінансових або нефінансових зобов'язань, яка відповідно передбачає оплату обумовленої суми або відшкодування збитків;

- розподільча функція, яка обумовлює розподіл ризиків оплати та поставки між сторонами, що підписали основну угоду, який залежить від механізму виплати гарантійної суми;

- стимулююча функція, яка передбачає стимулювання боржника до точного і своєчасного виконання своїх зобов'язань під загрозою пред'явлення гарантії до оплати;

- захисна функція, яка регламентує захист імпортера від ризиків, пов'язаних з авансовими або періодичними платежами на користь експортера;

- сигнальна функція, яка свідчить про фінансовий стан боржника та його здатність виконати свої зобов'язання за основною угодою» [9, с. 139].

Як забезпечення виконання зобов'язань, банківська гарантія реалізується в трьох аспектах:

«- легітимація. Банківська гарантія є свідомим свідченням здатності принципала за гарантією виконувати роботу. Кредитори прибігають до банківської гарантії тому, що при висновку угод і підписанні контрактів найчастіше не мають у своєму розпорядженні достатні й достовірні дані про економічне й фінансове становище своїх контрагентів і, отже, не впевнені в майбутнім належному виконанні останніми зобов'язань, які вони збираються брати на себе за контрактом. Банківська гарантія в цьому випадку знімає сумніву кредитора,

будучи свідоцтвом того, що принципал здатний виконати такі зобов'язання. Передбачається, що банк серйозно поставиться до справи й ретельно перевірить репутацію й фінансовий стан свого клієнта;

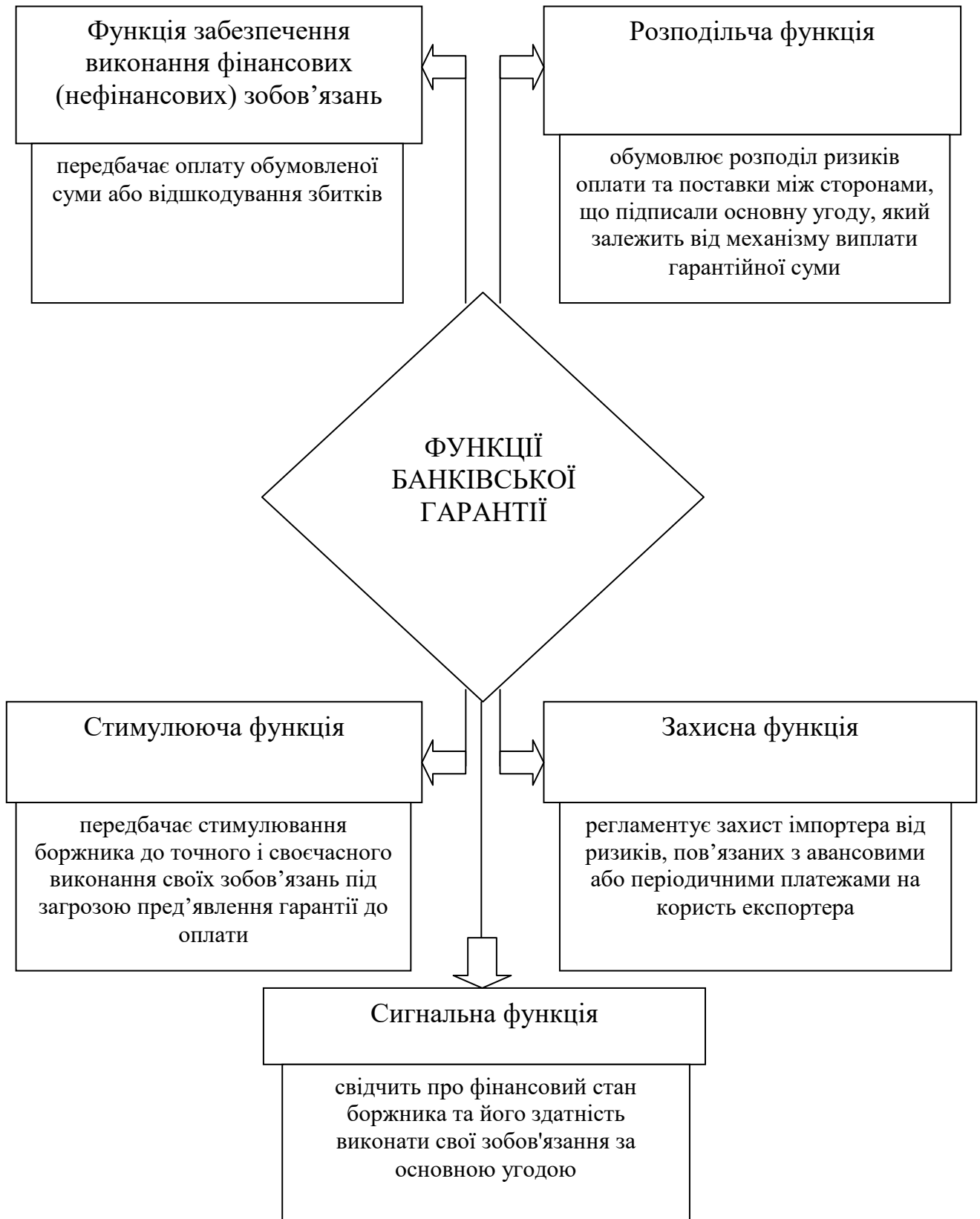

Рисунок 1.2 – Функції банківської гарантії

Сформовано автором за [9, с. 139]

- мотивація. Принципалові загрожує втрата гарантійної суми, якщо він не виконає прийняті на себе зобов'язання за договором. Це є для нього, при інших рівних умовах, потужним стимулом виконати записане в договорі зобов'язання самостійно, навіть якщо його інтерес до конкретної угоди слабшає;

- компенсація. Якщо принципал за гарантією порушує свої зобов'язання, покупець має право вимагати сплати гарантійної суми. Тим самим він повністю або частково компенсує фінансові наслідки порушення договору» [5].

На основі правового аналізу наукової доктрини, національного законодавства та банківської практики окреслюються такі ознаки банківської гарантії:

- надання банком банківської гарантії належить до такого виду банківської діяльності, як кредитні операції;

- незалежність банківської гарантії від основного зобов'язання (самостійність);

- строковість;

- відплатний характер;

- особливі вимоги щодо умови платежу – пред'явлення письмової вимоги бенефіціара і вказаних у банківській гарантії документів;

- оплатність послуги банківської гарантії [6, с. 269].

При цьому, використання банківських гарантій у міжнародних розрахунках надає такі переваги:

«- підвищення надійності розрахунків за поставлений товар – при експорті товару, навіть на адресу перевіреного закордонного партнера, можливі ситуації, за яких оплата за поставлений товар може бути значно затримана чи взагалі не надійти внаслідок багатьох факторів: криза в країні імпортера, банкрутство покупця, виникнення проблем з реалізацією вже поставленого товару. У цьому випадку для експортера дуже важливо мати у своєму розпорядженні гарантію оплати поставленого товару від третьої сторони – іноземного чи вітчизняного банку;

- зниження вартості фінансування – оскільки істотну частку процентної ставки при кредитуванні складає вартість залучення засобів, то застосування без ресурсного фінансування торгових операцій за допомогою гарантій і акредитивів на непокритій основі дозволяє істотно знизити вартість фінансування в порівнянні з традиційним кредитуванням при збереженні прибутковості операції для банку;

- зручність використання і зниження банківських комісій при регулярних постачаннях – при багаторазових постачаннях товару за контрактом застосування гарантії може бути вигідно внаслідок резервного характеру цього інструмента. При цьому постачальник повинен стежити лише за тим, щоб баланс неоплаченої продукції не перевищував суму зобов'язання гаранта. У випадку виникнення проблем у розрахунках за поставлену продукцію, продавець висуває вимогу платежу;

- простота використання – експортерам, що мають малий досвід у роботі з акредитивами і мають труднощі з підготовкою документів, зручніше працювати з банківськими гарантіями, оскільки нормативна база по гарантіях не пред'являє строгих вимог до змісту документів;

- гнучкість інструмента – гарантії є дуже гнучким інструментом, що дозволяє врахувати багато особливостей і умов проведення конкретної угоди. Практично, текст кожної гарантії строго не стандартизований і складається « під замовлення», що дозволяє вільно додавати документально підтверджувальні умови і застереження. Крім того, та сама операція, наприклад, постачання товару, може забезпечуватися інструментом, відкритим банком імпортера (гарантія платежу) чи банком експортера (гарантія повернення авансового платежу)» [33].

Таким чином, банківська гарантія є одностороннім, строковим, оплатним правочином, який не залежить від основного договору, що містить гарантійне зобов'язання гаранта сплатити на користь бенефіціара визначену суму у разі пред'явлення останнім письмової вимоги.

1.2 Різновиди банківських гарантій та особливості їх використання в практиці здійснення розрахунків

Банківські установи з метою забезпечення виконання зобов'язань за розрахунками здійснюють таку неспецифічну операцію (послугу) як банківська гарантія. Неспецифічною ця послуга є через те, що:

«- дану послугу може надавати і така небанківська організація, як страхова компанія;

- через безумовність її характеру, що дозволяє вважати банківську гарантію самостійною операцією (в іншому випадку її, як і порука банку, слід було б характеризувати як послугу, супутню розрахунково-платіжному обслуговуванню клієнтів)» [29, с. 181].

Розглядаючи суть банківської гарантії необхідно відмітити, що існує ціла низка різних видів цього виду забезпечення зобов'язань. Ці види банківських гарантій виокремлюються на основі різних класифікаційних ознак. Так, банківські гарантії можна класифікаційно ранжувати за такими ознаками (рисунок 1.3):

а) залежно від резидентності бенефіціара гарантії поділяються на:

- 1) гарантії, які надані на користь бенефіціара-резидента;
- 2) гарантії, які надані на користь бенефіціара-нерезидента;

б) за ступенем відповідальності гаранта перед бенефіціаром, гарантії поділяються на:

1) відкличні гарантії, що являють собою «гарантії, умови яких можуть бути в будь-який час змінені і вони можуть бути відкликані банком-гарантом за заявою принципала без попереднього повідомлення бенефіціара» [4];

2) безвідкличні гарантії, тобто гарантії, умови яких не можуть бути змінені і самі гарантії не можуть бути припинені банком-гарантом згідно із заявою принципала без згоди та погодження з бенефіціаром [4];

в) за відображенням в обліку банків гарантії поділяються на:

- 1) надані гарантії;

2) отримані гарантії;

г) залежно від умов банківської гарантії виділяють:

1) умовні гарантії, що являють собою гарантії, за якими банк-гарант у разі порушення принципалом свого зобов'язання, забезпеченого гарантією, сплачує кошти бенефіціару на підставі його вимоги та в разі виконання бенефіціаром відповідних умов або подання документів, зазначених у гарантії [4];

2) безумовні гарантії, що являють собою гарантії, за якими банк-гарант у разі порушення принципалом свого зобов'язання, забезпеченого гарантією, сплачує кошти бенефіціару за першою його вимогою без надання будь-яких інших документів або виконання будь-яких інших умов [4];

д) залежно від наявності забезпечення (покриття) гарантії поділяються на:

1) забезпечені (покриті) гарантії, що являють собою гарантії, що видаються під відповідне та прийнятне для банку-гаранта забезпечення, тобто ці гарантії повинні бути забезпечені заставою майна або яким-небудь іншим чином (наприклад, акцептом), а тому являють собою просте письмове зобов'язання байку [29, 183];

2) незабезпечені (непокриті) гарантії, що являють собою гарантії, які видаються банком без забезпечення;

е) залежно від меж банківського гарантування за зобов'язаннями гарантії поділяються на:

1) обмежені за сумою гарантії, що являють собою гарантії за якими банк-гарант відповідає тільки за конкретне за сумою зобов'язання, що виражене в певній сумі;

2) необмежені за сумою гарантії, що являють собою гарантії, за якими банк-гарант відповідає за всю суму зобов'язань боржника (принципала);

є) залежно від кількості банків-гарантів банківські гарантії поділяються на:

1) прості гарантії, за якими їх виставлення здійснює один банк за дорученням свого клієнта;

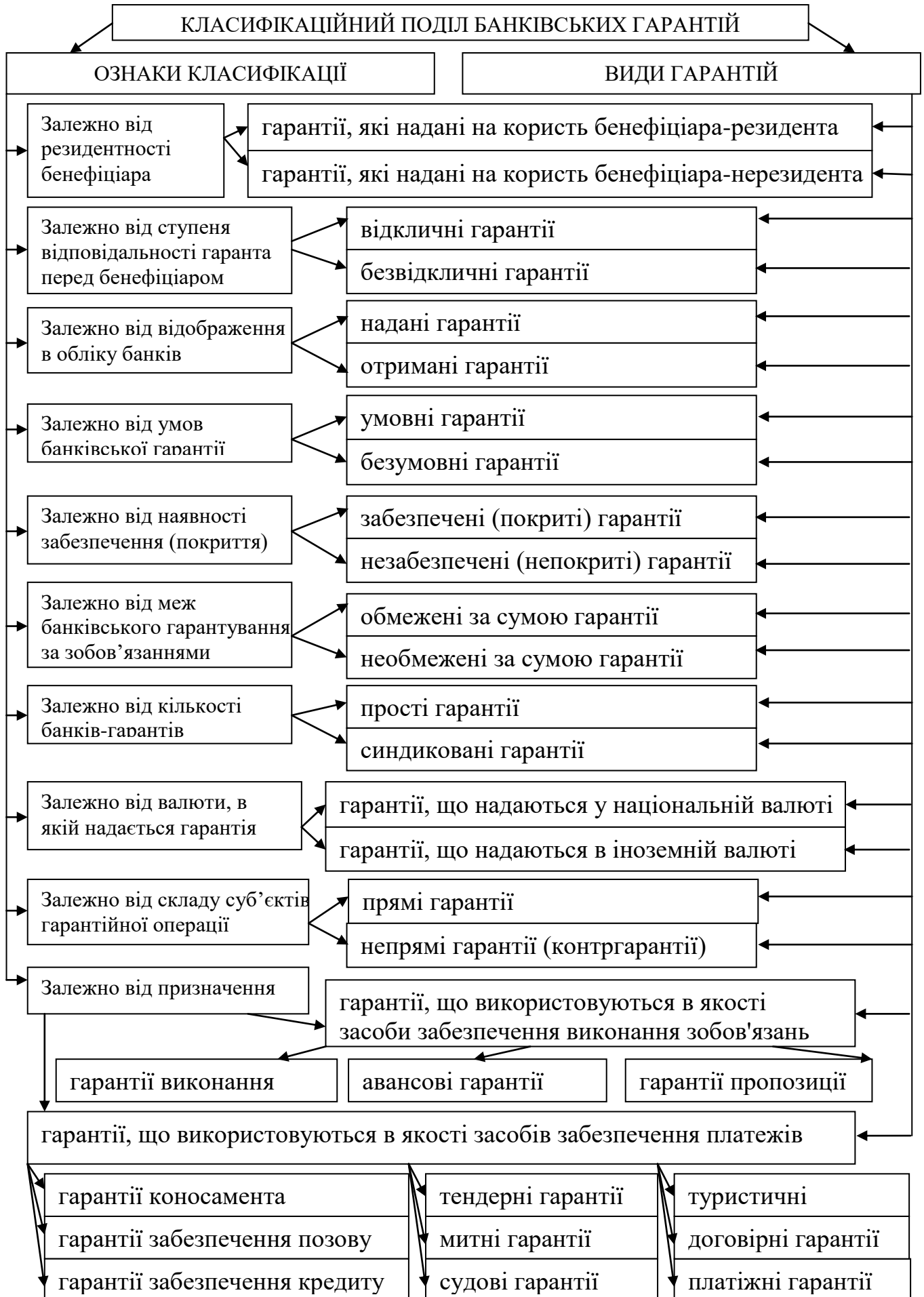

Рисунок 1.3 – Класифікаційні різновиди банківських гарантій

Сформовано автором за [4; 29]

2) синдиковані гарантії, які являють собою гарантії, при висталені яких можуть брати участь одразу кілька банків-гарантів. «Зазвичай використовується при великих угодах, у тому числі міжнародних, при цьому чим більше банків залучається до справи, тим дорожче коштує послуга клієнту» [29, с.183];

ж) залежно від валюти, в якій надається гарантія, банківські гарантії поділяють на:

1) гарантії, що надаються у національній валюті;

2) гарантії, що надаються в іноземній валюті;

з) залежно від складу суб'єктів гарантійної операції гарантії поділяються на:

1) прямі гарантії, які передбачають, що банк-гарант надає гарантію на користь бенефіціара безпосередньо, без допомоги посередників;

2) непрямі гарантії (контргарантії), які передбачають, що у проведенні гарантійної операції беруть участь посередники, тобто при наданні такої гарантії, в якості гаранта виступає інший банк (у т.ч. з іншої країни), до якого першим звернувся з проханням дати свою гарантію на користь бенефіціара під повну його повну відповідальність;

і) залежно від призначення банківські гарантії поділяються на:

1) гарантії, що використовуються в якості засоби забезпечення виконання зобов'язань, які включають:

- гарантії виконання, що є інструментом забезпечення повернення покупцю гарантованої суми у разі, коли постачальник порушує свої зобов'язання по відношенню до покупця (не здійснює поставку), тобто за допомогою цих гарантій відбувається страхування покупців від несприятливих наслідків дій (бездіяльності) несумлінного партнера-постачальника;

- авансові гарантії, що є інструментом забезпечення авансової оплати поставки продукції (товарів), виконання робіт, надання послуг, тобто за допомогою цих гарантій відбувається страхування грошової вимоги продавця (експортера) до покупця (імпортеру);

- гарантії пропозиції (конкурсні чи тендерні), що є інструментом забезпечення інтересів особи, яка бажає поставити продукцію (виконати роботи) в тому випадку, якщо після торгів замовник у тій чи іншій формі відмовиться від своєї пропозиції, тобто за допомогою цих гарантій відбувається страхування від ситуацій, коли організація робить пропозицію, але потім в силу втрати інтересу до угоди чи з іншої причини не приймає виконане замовлення;

2) гарантії, що використовуються в якості засобів забезпечення платежів, які включають:

- гарантії коносаментів (транспортні накладні: залізничні, автомобільні, авіаційні, морські), які є засобами страхування перевізника вантажів від збитків у випадку, якщо він передає партію товару, але не одержує за це коносамент;

- поруки за векселем (аваль), за якими банк в якості аваліста зобов'язується своєчасно оплатити вексель трассанту, трасату або індосанту, які здійснюється за умови, що вексель підлягає оплаті у гарантує банку;

- тендерні гарантії, які забезпечують виконання учасником тендера своїх тендерних зобов'язань;

- туристичні гарантії, які підтверджують, що банк компенсує збитки туристів в разі банкрутства туристичної компанії після надання туристом певного пакету документів;

- гарантії забезпечення позову або накладення арешту на майно, які надають можливість страхування дебітора (боржника) від ризику втрати права розпоряджатися своїм майном у разі арешту цього майна;

- митні гарантії, що є інструментами забезпечення митних платежів, які застосовується коли товари ввозяться на митну територію країни тимчасово, але, при цьому, протягом встановленого строку не вивозяться з митних складів;

- гарантії забезпечення кредиту, які забезпечують повернення кредитору суми кредиту та / або відсотків по кредиту згідно з договором;

- платіжні гарантії, що є інструментом, який забезпечує сплату покупної ціни покупцем (імпортером) продавцю (експортеру);

- судові гарантії, що є інструментом забезпечення сплати витрат судочинства (на користь суду або сторін процесу);
- договірні гарантії, що є інструментом забезпечення платежів за договорами якого роду.

Як уже було зазначено, «в залежності від побажань принципала (наказодавця по гарантії) банк безпосередньо видає гарантію на користь бенефіціара (пряма гарантія) чи доручає видачу гарантії іншому банку (як правило, своєму кореспонденту) у країні бенефіціара (непряма гарантія), випускаючи на його користь відповідну зустрічну гарантію. (контргарантію)» [33]. Отже, за прямою гарантією принципал звертається до обслуговуючого його банку, що виступає у якості банка-гаранта і, який надає банківську гарантію на користь конкретного бенефіціара. Класична схема прямої банківської гарантії наведена на рисунку А.1 додатку А.

Пряма гарантія вважається менш вигідною для бенефіціара-нерезидента через складність перевірки її справжності та правомірності, а також відсутності оперативного зв'язку з банком-гарантом. Тому, законодавством цілої низки держав встановлено, що банки-резиденти мають право надавати гарантію на користь резидентів-бенефіціарів. При цьому, «виникає необхідність передати замовлення щодо видачі гарантії банку за місцем знаходження бенефіціара» [1, с. 40].

Однак, є випадки, коли через вимоги бенефіціара, чи норми законодавства, чи особливості банківської практики окремих країн, надання гарантії вимагається саме банком в країні бенефіціара або ж банком, що відповідає визначеним критеріям довіри до нього («міжнародним»; «першокласним»; з рейтингами не нижче інвестиційного рівня тощо). У таких випадках відбувається надання непрямої банківської гарантії (схема надання непрямої гарантії наведена на рисунку А.2 додатку А).

За цим видом гарантії аплікант (принципал) звертається до обслуговуючого його банку – банку-контргаранта. Цей банк-контргарант надає конкретні інструкції (контргарантію) банку-гаранту, що надає гарантію на користь бенефіціара. Гарантія, видана банком-гарантом на користь бенефіціара,

іменується «первинною», а інструкуючою стороною для забезпечення зобов'язання перед банком-гарантом – «контргарантією» або «зустрічною гарантією» [28, с. 76].

Контргарантія надається саме у випадку, коли бенефіціар вимагає надання гарантії певного визначеного банку, переважно у країні свого знаходження. «До того ж, користування послугами місцевого банку для бенефіціара часто необхідно через національні юридичні та митні формальності, передбачені законодавством держави бенефіціара. У такому разі до операції підключається четвертий учасник, і гарантія надається бенефіціару місцевим банком за запитом банку-принципала» [28, с. 76].

В деяких випадках, до участі в наданні «непрямої» гарантії залучаються міжнародні фінансові організації (ЄБРР або МФК), які надають на користь банка-гаранта стендбай-акредитив («резервний або стендбай акредитив, так само, як і банківська гарантія, є інструментом забезпечення будь-яких договірних зобов'язань. Застосування резервних акредитивів замість банківських гарантій обумовлено особливостями національних законодавств або банківськими традиціями певних країн» [26]) з метою забезпечення виконання зобов'язань банка-контргаранта.

Варто зауважити, що передумовами використання гарантійних операцій можуть бути:

- встановлені нові, неперевірені ділові відносини;
- невпевненість у платоспроможності покупця;
- невпевненість у здатності продавця поставити товар / виконати роботи / надати послуги;
- необхідність зміни форми розрахунків за контрактом (платіж по факту > аванс; платіж по факту > відстрочка);
- необхідність забезпечення участі в тендеру;
- необхідність забезпечення отримання кредиту від банківських установ або інших фінансових організацій;
- випадки передбачені законодавством [26].

Отже, при проведенні операцій по зовнішньоторговельних контрактах, використання банківських гарантій є вигідним і для експортерів, і для імпортерів, а також і для банкам, які беруть участь у гарантійних схемах. При цьому, застосування банківських гарантій здійснюється як для прямого збільшення комісійних доходів банку за цими операціями, так і з метою залучення інших банків до обслуговування перспективних клієнтів, що уособлюється у непрямому збільшенні доходів за рахунок додаткових операцій з купівлі чи продажу валюти чи операцій з розрахунково-касового обслуговування.

2 Аналітично-методичні засади використання гарантій в практиці забезпечення зобов'язань за розрахунками банками України

2.1 Аналіз здійснення операцій з гарантіями банками України за 2020-2021 роки

Одним з найважливіших фундаментів забезпечення сталого економічного розвитку держави та виконання зобов'язань за розрахунками є потужна стабільно функціонуюча банківська система. Вагоме значення банківської системи у функціонуванні сучасної економічної сфери визначається, перш за все, невіддільними зв'язками банків з усіма секторами економіки. Саме виконання банківськими установами таких функцій, як забезпечення безперебійного грошового обігу капіталу; кредитування діяльності різних суб'єктів господарювання, а також домогосподарств, і визначає важливість функціоналу банківської системи.

Отже, функціонування економіки держави неможливе без ефективно функціонуючої банківської системи, що:

- забезпечує, своєю чергою, роботу фінансового ринку;
- обслуговує грошовий обіг і впливає на всі економічні та соціальні процеси як в державі, так і за її межами;
- є важливою складовою кредитно-інвестиційних процесів.

Так, поєднавши функції фінансових посередників, інвесторів і нагромаджувачів інформації, банківські установи стали основною рушійною силою розвитку економіки та забезпечення реалізації необхідних господарських зв'язків.

Варто відмітити, що станом на 01.01.2022 р. в Україні діяв 71 банк, що на 46 банків менше, ніж на 01.01. 2016 р (таблиця 2.1). При цьому, кількість банків з іноземним капіталом на початок 2022 р. становила 33 установи, що є на 8 банків менше ніж на 01.01.2016 р. [17].

Таблиця 2.1 – Динаміка кількості банків в банківській системі України на 01.01.2016 р. – 01.01.2022 р.

Показники	На 01.01						
	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Кількість діючих банків	117	96	82	77	75	73	71
Приріст (спад) до попереднього року	x	-17,95	-14,58	-6,10	-2,60	-2,67	-2,74
Банки з іноземним капіталом	41	38	38	37	35	33	33
Приріст (спад) до попереднього року	x	-7,32	0,00	-2,63	-5,41	-5,71	0
Частка у загальній кількості банків, %	35,04	39,58	46,34	48,05	46,67	45,21	46,48
Приріст (спад) до попереднього року	x	12,96	17,07	3,69	-2,88	-3,13	2,82
Банки зі 100% іноземним капіталом	17	17	18	23	23	23	23
Приріст (спад) до попереднього року	x	0	5,88	27,78	0	0	0
Частка у загальній кількості банків, %	48,51	42,95	38,84	47,86	49,29	50,88	49,48
Приріст (спад) до попереднього року	x	-11,47	-9,56	23,23	2,97	3,23	-2,74
Частка у кількості банків з іноземним капіталом, %	41,46	44,74	47,37	62,16	65,71	69,70	69,70
Приріст (спад) до попереднього року	x	7,89	5,88	31,23	5,71	6,06	0

Складено за джерелом [17]

Основною причиною скорочення кількості банків є питання щодо їх платоспроможності. Саме визнання банку неплатоспроможним і дозволяло ліквідувати його як структурну одиницю банківської системи держави. Протягом 2016-2022 рр. у банківській системі України спостерігалася тенденція до зменшення кількості банків з іноземним капіталом. Так, якщо станом на 01.01.2016 р. їх кількість становила 41, то у 2019 р. – 35, а у 2022 р. – вже 23. Така ситуація пояснюється тим, що із введенням Національним банком України санкцій, щодо українських банків з російським капіталом, про заборону здійснення будь-яких фінансових операцій підсанкційних банків на користь осіб, що пов'язані з ними, в т.ч., материнських структур. Варто відмітити, що

показники присутності іноземного капіталу в банківській системі України є і були завищеними, оскільки частина банків з іноземним капіталом є «псевдо іноземними банками», адже вони є банками з українськими капіталами, що зареєстровані в інших країнах.

Аналізуючи діяльність банків щодо здійснення ними операцій за гарантіями, доцільно відмітити, що сьогодні відзначається як підвищення обсягів надання та отримання банками гарантій, так і збільшення різновидностей гарантій, які надаються банками.

Так, за даними Національного банку України [15; 16] у 2022 р. вітчизняними банками було надано і отримано гарантій на загальну суму 147911, 31 млн грн, що на 52747,11 млн грн більше ніж у 2021 р. (таблиця 2.2).

Дані таблиці 2.2 свідчать про значне зростання обсягів операцій, які здійснювали банки України з гарантіями. Так, загальна кількість наданих гарантій у 2020 р. становила 119955, а у 2021 р. вона зросла на 10622 гарантії (на 8,93%). При цьому, спостерігається переважне зростання кількості гарантій наданих у національній валюті, яке становить 10621 гарантій (8,93%). За сумою наданих гарантій спостерігається зростання як за гарантіями у національній валюті (на 39210,83 млн грн чи на 71,18%), так і за гарантіями виданими у іноземній валюті (на 6108,53 гривневий еквівалент млн. грн чи на 49,87%).

Що стосується отриманих гарантій, то їх загальна кількість зросла від 949 гарантії до 1131, що склало зростання на 182 гарантії чи на 19,18%. При цьому, у складі отриманих гарантій переважають гарантії у іноземній валюті, кількість яких зросла у 2021 р. порівняно із 2020 р. на 134 (на 21,14%). За сумою отриманих гарантій спостерігається зростання як за гарантіями у національній валюті (на 2632,08 млн грн чи на 83,24%), так і за гарантіями виданими у іноземній валюті (на 4795,66 гривневий еквівалент млн. грн чи на 19,44%). Загалом сума отриманих гарантій зросла з 27825,24 млн грн у 2020 р. до 35252,99 млн грн у 2021 р.

Таблиця 2.2 – Динаміка здійснення операцій з гарантіями банками України та їх клієнтами за 2020-2021 рр.

Показники	2020 р.		2021 р.		Відхилення (+/-)			
	в нац. валюті, млн грн	в іноз. валюті, гривневий еквівалент млн. грн	в нац. валюті, млн грн	в іноз. валюті, гривневий еквівалент млн. грн	в нац. валюті, млн грн		в іноз. валюті, гривневий еквівалент млн. грн	
					абсолютне, млн грн	відносне, %	абсолютне, млн грн	відносне, %
Кількість наданих гарантій	118951	1004	129572	1005	+10621	+8,93	+1	+0,10
Сума наданих гарантій	55089,74	12249,22	94300,57	18357,75	+39210,83	+71,18	+6108,53	+49,87
Загальна кількість наданих гарантій	119955	x	130577	x	+10622	+8,85	x	x
Загальна сума наданих гарантій	67338,96	x	112658,32	x	+45319,36	+67,30	x	x
Кількість отриманих гарантій	315	634	363	768	+48	+15,24	+134	+21,14
Сума отриманих гарантій	3162,02	24663,23	5794,10	29458,89	+2632,08	+83,24	+4795,66	+19,44
Загальна кількість отриманих гарантій	949	x	1131	x	+182	+19,18	x	x
Загальна сума отриманих гарантій	27825,24	x	35252,99	x	+7427,75	+26,69	x	x
Всього обсяг операцій за гарантіями	95164, 2	x	147911, 31	x	+52747,11	+55,43	x	x

Складено за даними [15; 16]

Аналізуючи стан здійснення операцій з гарантіями доцільним є розгляд їх динаміки за кількістю та за сумами в розбивці за групами банків: банки з державною часткою; банки іноземних банківських груп; банки з приватним капіталом (таблиці 2.3 та 2.4). Так, за даними таблиці 2.3 видно, що найбільшу кількість у 2020-2021 роках надали банки з приватним капіталом. Питома вага у загальній кількості наданих у національній валюті гарантій у ці роки становила: у 2020 р. 55,14% та у 2021 р. 56,09%. При цьому їх сама зросла від 37,13 млрд. грн до 63,19 млрд. грн.

Таблиця 2.3 – Динаміка здійснення операцій з надання гарантій різними групами банків України та їх клієнтами за 2020-2021 рр.

Показники	2020 р.		2021 р.		Відхилення (+/-)			
	в нац. валюті,	в іноз. валюті, гривневий еквівалент	в нац. валюті	в іноз. валюті, гривневий еквівалент	в нац. валюті, млн грн		в іноз. валюті, гривневий еквівалент млн. грн	
					абсолютне	відносне, %	абсолютне	відносне, %
Банки з державною часткою								
Кількість наданих гарантій	17028	180	16606	228	-422	-2,48	+48	+26,67
Сума наданих гарантій, млрд грн	8,32	5,28	19,84	6,57	+11,52	+138,46	+1,29	+24,43
Питома вага у загальній сумі наданих гарантій, %	12,36	7,85	17,61	5,83	+5,25	+42,48	-2,02	-25,73
Питома вага у загальн. кільк. надан. гарантій, %	14,20	0,15	12,72	0,17	-1,48	-10,42	0,02	13,33
Банки іноземних банківських груп								
Кількість наданих гарантій	5140	381	5913	327	+773	+15,04	-54	-14,17
Сума наданих гарантій, млрд грн	9,63	3,13	11,27	4,32	+1,64	+17,03	+1,19	+38,02
Питома вага у загальній сумі наданих гарантій, %	14,30	4,65	10,0	3,84	-4,3	-30,07	-0,81	-17,42
Питома вага у загальн. кільк. надан. гарантій, %	4,28	0,32	4,53	0,25	+0,25	+5,84	-0,07	-21,88
Банки з приватним капіталом								
Кількість наданих гарантій	96783	443	107053	450	+10270	+10,61	+7	+1,58
Сума наданих гарантій, млрд грн	37,13	3,84	63,19	7,47	+26,06	+70,19	+3,63	+94,53
Питома вага у загальній сумі наданих гарантій, %	55,14	5,70	56,09	6,63	+0,95	+1,72	+0,93	+16,32
Питома вага у загальн. кільк. надан. гарантій, %	80,68	0,37	81,98	0,35	+1,3	+1,61	-0,02	-5,41
Загальна кількість наданих гарантій	118951	1004	129572	1005	+10621	+8,93	+1	+0,10
Загальна сума наданих гарантій, млрд грн	55,08	12,25	94,30	18,36	+39,22	+71,21	+6,11	+49,88

Складено за даними [15; 16]

Таблиця 2.4 – Динаміка здійснення операцій з отримання гарантій різними групами банків України та їх клієнтами за 2020-2021 рр.

Показники	2020 р.		2021 р.		Відхилення (+/-)			
	в нац. валюті	в іноз. валюті, гривневий еквівалент млн. грн	в нац. валюті, млн грн	в іноз. валюті, гривневий еквівалент млн. грн	в нац. валюті, млн грн		в іноз. валюті, гривневий еквівалент млн. грн	
					абсолютне, млн грн	відносне, %	абсолютне, млн грн	відносне, %
Банки з державною часткою								
Кількість отриманих гарантій	171	309	160	395	-11	-6,43	+86	+27,83
Сума отриманих гарантій, млрд. грн	0,77	6,56	0,41	8,94	-0,36	-46,75	+2,38	+36,28
Питома вага у загальній сумі отриманих гарантій	2,78	23,56	1,16	25,36	-1,62	-58,27	+1,8	+7,64
Питома вага у загальній кількості отриманих гарантій	18,02	32,56	14,15	34,92	-3,87	-21,48	+2,36	+7,25
Банки іноземних банківських груп								
Кількість отриманих гарантій	75	233	84	260	+9	+12,0	+27	+11,59
Сума отриманих гарантій	1,97	16,32	4,55	17,46	+2,58	+130,96	+1,14	+6,99
Питома вага у загальній сумі отриманих гарантій	7,08	58,66	12,91	49,53	+5,83	+82,34	-9,13	-15,56
Питома вага у загальній кількості отриманих гарантій	7,90	24,55	7,43	22,99	-0,47	-5,95	-1,56	-6,35
Банки з приватним капіталом								
Кількість отриманих гарантій	69	92	119	113	+50	+72,46	+21	+22,83
Сума отриманих гарантій	0,42	1,79	0,83	3,06	+0,41	+97,62	+1,27	+70,95
Питома вага у загальній сумі отриманих гарантій	1,50	6,42	2,36	8,68	+0,86	+57,33	+2,26	+35,20
Питома вага у загальній кількості отриманих гарантій	7,27	9,70	10,52	9,99	+3,25	+44,70	+0,29	+2,99
Загальна кількість отриманих гарантій	315	315	363	768	+48	+15,24	+453	+143,81
Загальна сума отриманих гарантій	3,16	3,16	5,79	29,46	+2,63	+83,23	+26,3	+832,28

Складено за даними [15; 16]

Щодо наданих гарантій у іноземній валюті, то за їх кількістю першість у 2020-2021 роках також займали банки з приватним капіталом. Так, у 2020 р. було надано 443 гарантії, а у 2021 році їх кількість зросла до 450 гарантій, тобто на 1,58% більше. Сума наданих гарантій банками з приватним капіталом також є переважною серед груп банків і зростаючою. У національній валюті у 2021 р. сума наданих гарантій цією групою банків порівняно із 2020 р. зросла на 26,06 млрд грн чи на 70,19%. У іноземній валюті сума наданих гарантій зросла у 2021 р. порівняно із попереднім роком на 3,63 млрд грн чи на 94,53%.

Кількість наданих гарантій як у національній, так і у іноземній валютах зростала і у групі банків іноземних груп: у національній валюті зростання становило 9 гарантій чи 12,0%; у іноземній валюті – 27 гарантій чи 11,59%. У групі банків з державною часткою за наданими гарантіями у національній валюті спостерігається зменшення на 422 гарантій чи на 2,48%. А кількість гарантій наданих у іноземній валюті в аналізованому періоді зросла на 48 гарантій чи на 26,67%.

За даними таблиці 2.4 видно, що найбільшу кількість гарантій і у національній, і у іноземній валютах отримали банки з державною часткою, яка відповідно становила у 2020 р. 18,02% та 32,56%. Однак, у 2021 р. питома вага отриманих гарантій цією групою банків у національній валюті, хоча і залишалась високою, однак зменшилась до 14,15%. Частка наданих гарантій у іноземній валюті у загальній їх кількості у 2021 р. зросла поміняно із 2020 р. від 32,56% до 34,92%. Варто відмітити, що за іншими групами банків спостерігається зростання як кількості, так і вартості отриманих гарантій і в національній, і в іноземній валютах. Так, в банках іноземних банківських груп надані гарантії зросли:

- у національній валюті: за кількістю на 9 гарантій (на 12,0%); за сумою на 2,58 млрд грн (на 130,96%) ;

- у іноземній валюті: за кількістю на 27 гарантій (на 11,59%); за сумою на 1,14 млрд грн (на 6,99%).

Операції з гарантіями також здійснюються АТ «Альфа-Банк», який є об'єктом дослідження кваліфікаційної роботи. Цей банк є одним з найбільших українських банків із міжнародним капіталом, що належить до приватної інвестиційної холдингової компанії АВН Holdings SA (АВНН). АТ «Альфа-Банк» займає провідні позиції в галузі в корпоративному і роздрібному сегментах, інвестиційному бізнесі й активно розвивається в сегменті малих і середніх підприємств, пропонуючи клієнтам інноваційні рішення та забезпечуючи високу якість сервісу. Місією банку є «задоволення щоденних фінансових потреб клієнтів, забезпечуючи якісне обслуговування, простоту фінансових рішень і пропонуючи сучасні сервіси, які спрощують життя користувачів» [24].

Дані таблиць Е.1-Е.4 додатку Е, які сформовані за даними додатків Б, В, Г, Д, відображають динаміку обсягу, складу та структури капіталу, активів, зобов'язань і прибутку АТ «Альфа-Банк» у 2019-2021 рр. Так, дані таблиці Е.1 додатку Е (складеної за даними додатку Б), що величина капіталу АТ «Альфа-Банк» щорічно зростала: у 2020 р. порівняно із 2019 р. капітал банку зріс на 1103,6 млн грн, тобто на 12,95 %; у 2021 р. порівняно із 2019 р. він зріс в абсолютному вираженні на 3478,3 млн грн, а у відносному на 69,0%;

За 2019-2021 рр. капітал АТ «Альфа-Банк» зріс на 4386,6 млн грн, тобто на 51,49%. Зростання капіталу банку відзначається позитивною тенденцією, що забезпечується зростом за статтею «Резервні та інші фонди банку», за якою у 2020 році зростання сум порівняно із 2019 роком склало 192,6 млн грн (15,68%), а у 2021 році сума резервів та інших фондів збільшилась на 115,5 млн грн (на 8,13%). При цьому, зростання капіталу АТ «Альфа-Банк» могло бути значно вищим в аналізованому періоді через наявність великих сум непокритих збитків. Так, непокриті збитки у 2018 році становили 23938,7 млн грн, у 2020 році - 22957,1 млн грн, у 2021 році - 19750,7 млн грн. В аналізованому періоді статутний капітал АТ «Альфа-Банк» був незмінним і дорівнював 28726,2 млн грн.

Стан, склад та динаміка активів АТ «Альфа-Банк» проаналізовано в таблиці Е.2 (складено за даними додатку В). Так, з даних таблиці видно, активи

банку за 2019-2021 роки зросли на 37444,1 млн грн чи на 42,6%. Найбільша питома вага в активах АТ «Альфа-Банк» у 2019-2021 роках спостерігається за такою статтею активів, як «Кредити та заборгованість клієнтів». У 2019 році частка кредитів та заборгованість клієнтів банку становила 44,59%, у 2020 р. вона дещо знизилась і становила 42,52%, а у 2021 році їх частка зросла до 48,13% загальних активів. Отже за 2019-2021 роки кредити та заборгованість клієнтів АТ «Альфа-Банк» зросла від 39199,7 млн грн до 60334,1 млн грн, тобто зростання становить 21134,4 млн грн (53,91%). В активах банку також значна частка відведена статті «Кошти в інших банках». У 2019 році частка коштів в інших банках становила 36,79% загальної суми активів. У 2020 році їх частка зменшилась до 12,19%, а у 2021 році вона дещо зросла до 12,85%. За весь аналізований період величина цієї групи активів зменшилась на 16239 млн грн, тобто на 50,21%, що свідчить про скорочення депозитних вкладень самого банку. Така ситуація свідчить про те, що у банку спостерігається скорочення вільних коштів через надання більшої суми коштів в кредит, що потенційно може принести банку додаткові процентні доходи.

За рахунок (запозичень та залучень) АТ «Альфа-Банк» формує ресурсну базу. Динаміка зобов'язань банку представлена в таблиці Е.3 додатку Е, яка складена за даними додатку Г. Дані таблиці Е.3 дають змогу пересвідчитись, зобов'язання АТ «Альфа-Банк» за 2019-2021 роки збільшились на 39416,3 млн грн (на 62,18%). У 2020 році зобов'язання банку зросли порівняно із попереднім роком на 24580 млн грн (на 38,78%), а у 2021 році зростання продовжилось і становило 14836,3 млн грн (16,87%). Депозитні залучення коштів АТ «Альфа-Банк» - кошти клієнтів банку у 2020 році мали тенденцію до зростання, яке становило 14841 млн грн (25,03%) . У 2021 році порівняно із 2020 роком кошти клієнтів банку зменшились на 65505,8 млн грн (на 88,38%). Зменшення коштів клієнтів банку відбулося через нестабільну ситуацію в країні як економічну, так і політичну. У 2020 році АТ «Альфа-Банк» отримав кошти від Національного банку України (НБУ) – 9914,8 млн грн. До цього року ця стаття зобов'язань банку була нульовою. У 2021 році надані НБУ кошти скоротились на 1297,8 млн грн (на 13,09 %).

Складовими зобов'язань АТ «Альфа-Банк», що мають значні суми є: «Інші зобов'язання», сума яких у 2019 році становила 1334,1 млн грн, у 2020 році вона зросла на 83,8 млн грн (наб,28%), що склало 1417,9 млн грн. У 2021 році продовжувалось зростання, яке склало 192,2 млн грн (13,58%);

- «Субординований борг», величина якого у 2020 році порівняно із 2019 роком зросла на 229,4 млн грн (на19,37%). 2021 рік відзначається скороченням заборгованості банку за цією статтею на 49,8 млн грн (на3,52%).

В таблиці Е.4 додатку Е, що складена за даними додатку Д, наведено дані щодо доходів АТ «Альфа-Банк», його витрат і одержаних прибутків чи збитків. Першочергово, варто відмітити, що дані таблиці Е.4 свідчать про прибуткову діяльність банку в усі роки аналізованого періоду. За 2019-2021 роки прибуток після оподаткування зріс на 1420,3 млн грн (на 73,75%) – від 1925,8 млн грн до 3346,1 млн грн. У 2019 році банк отримав чистого процентного доходу на суму 3946,6 млн грн, у 2020 році було отримано процентного прибутку на 1081,8 млн грн (на 27,2%) більше ніж у попередньому році. 2021 рік відзначається подальшим зростання цього показника доходів банку, яке склало 1274,2 млн грн (25,19%). Така ж позитивна тенденція спостерігається і за величиною чистого комісійного доходу: у 2020 році цей показник зріс на 411,1 млн грн (на 13,94%); у 2021 році порівняно із 2020 роком він зріс на 499,0 млн грн (на14,85%). Порівнюючи темпи зростання загальних доходів АТ «Альфа-Банк» та загальних витрат можна дійти висновку, що доходи банку мали вищий темп зростання на 12,17%. Таким чином, діяльність банку можна визначити ефективною із високим рівнем прибутковості (рентабельність активів банку у 2019 році становила – 2,19%, у 2020 році – 1,03%, а у 2021 році – 2,67%). При цьому, АТ «Альфа-Банк» має всі можливості нарощення обсягів свого власного капіталу, а отже збільшувати свою фінансову стійкість.

У ході звичайної господарської діяльності банк надає фінансові гарантії у формі акредитивів, гарантій, порук, авалів та акцептів. Договори фінансової гарантії первісно визнаються у фінансовій звітності за справедливою вартістю. Після первісного визнання зобов'язання банку за кожним договором гарантії

оцінюється за більшим з двох значень: сумою амортизованої комісії або найкращою оцінкою витрат, необхідних для врегулювання будь-якого фінансового зобов'язання, що виникає за гарантією [24].

Так, АТ «Альфа-Банк» було надано гарантій: у 2021 році на 3239356 суму тис. грн; у 2020 р. – на суму 2737345 тис. грн; у 2019 р. – на суму 1509353 тис. грн (таблиця 2.5).

Таблиця 2.5 – Динаміка сум операцій з гарантіями, що здійснювались АТ «Альфа-Банк» у 2019-2021 роках

Гарантії	2019 р. тис. грн	2020 р.			2021 р.		
		Сума, тис. грн	Відхилення від 2019 р.		Сума, тис. грн	Відхилення від 2020 р.	
			Сума, тис. грн	%		Сума, тис. грн	%
Гарантії видані	1509353	2737345	+1227992	+81,36	3239356	+502011	+18,34
В т.ч. гарантії надані під кредити	102124	662160	+560036	+548,39	103189	-558971	-84,42
гарантії платежів	1024526	1700	-1022826	-99,83	107416	+105716	+6218,59
гарантії надані за операціями на валютному ринку	37525	49598	+12073	+32,17	66397	+16799	+33,87
Гарантії отримані	969089	814212	-154877	-15,98	9441	-804771	-98,84

Складено за даними [24]

До складу наданих гарантій АТ «Альфа-Банк» входять гарантії надані під кредити; гарантії платежів та гарантії надані за операціями на валютному ринку. Так, у 2020 році за гарантіями наданими під кредити відзначається зростання на 560036 тис. грн (на 548,39%), а у 2021 році сума таких гарантій зменшилась на 558971 тис. грн (на 84,42%) до 103189 тис. грн. За гарантіями платежів спостерігається зворотна ситуація – у 2020 році сума гарантій за платежами зменшилась порівняно із 2019 роком на 1022826 тис. грн (на 99,83%), а у 2021 році вона зросла на 105716 тис. грн (на 6218,59%). Що ж стосується гарантій наданих за операціями на валютному ринку в аналізованому періоді спостерігається щорічне зростання (у 2020 році їх сума

зросла на 12703 тис. грн (на 32,17%); у 2021 році - на 16799 тис. грн (на 33,87%).

АТ «Альфа-Банк» надаються різні види гарантій, дослідження яких потребує окремого розгляду у наступному пункті кваліфікаційної роботи.

2.2 Дослідження видів гарантій, які надаються АТ «Альфа-Банк» та напрямів їх розширення

АТ «Альфа-Банк» здійснює операції забезпечення розрахунків на основі надання різного виду гарантій. Сьогодні банк надає такого виду гарантії (рисунок 2.1) [2; 24]:

- гарантія платежу – це зобов'язання банку виплатити суму грошових коштів продавцю у разі, якщо покупець порушив умови договору та не здійснив платіж у встановлений договором термін;

- гарантія виконання договірних зобов'язань – це гарантія виплати зазначеної суми замовнику у разі невиконання або неякісного виконання виконавцем своїх зобов'язань за договором з замовником. Тим самим, замовник повністю захищений від ризиків порушення умов договору з боку виконавця, що, безумовно збільшує ступінь довіри до нього і є його додатковою перевагою серед конкурентів;

- гарантія повернення авансового платежу – це гарантія, яка забезпечить повернення суми авансового платежу покупцю у випадку невиконання продавцем зобов'язань з поставки певного товару (виконання робіт, надання послуг) за договором;

- тендерна гарантія/ гарантія виконання умов тендеру – це грошове зобов'язання, що надається банком замовнику торгів для гарантування виконання учасником торгів зобов'язань з підписання договору на поставку товарів чи надання послуг, а також виконання інших умов тендеру;

- гарантія забезпечення виконання зобов'язань туроператорів – це гарантія туроператору або турагенту – забезпечення належного виконання туроператором або турагентом (принципалом) зобов'язань, що виникають з цивільної відповідальності принципала по відшкодуванню збитків, що можуть бути заподіяні фізичним особам – туристам у разі настання гарантійного випадку;

- інші гарантії (гарантія повернення кредиту, що виступає забезпеченням повернення позичальником кредиту. Сума гарантії повернення кредиту становить повну суму боргу (кредит та відсотки за певний період). Строк дії такої гарантії встановлюється до повного погашення кредиту.

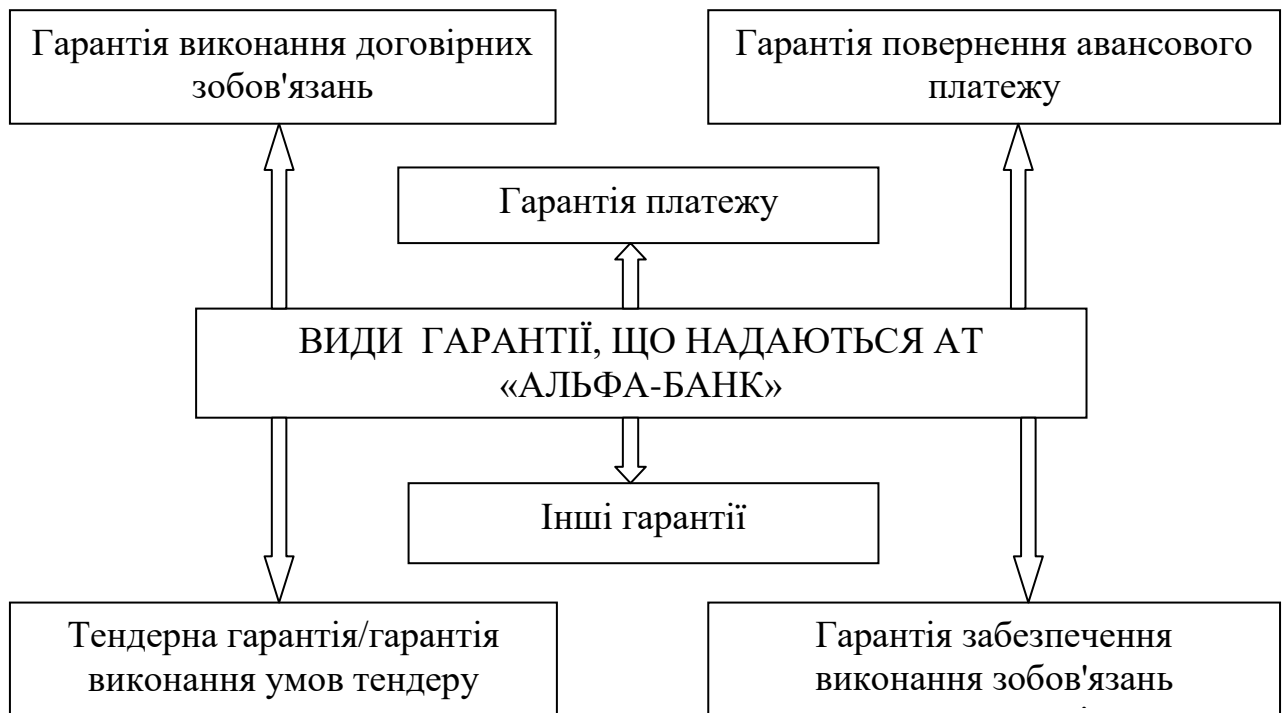

Рисунок 2.1 – Види гарантій, що надаються АТ «Альфа-Банк»

Так, варто відмітити, що гарантії платежів, що надаються банками, в т.ч. й АТ «Альфа-Банк» для покупців товарів надають низку переваг:

- покупець може оплатити товар частково або повністю за рахунок наданого банком ліміту фінансування;
- покупець може розширити свій асортимент і придбати більшу кількість товару;

- покупець може укласти контракт без передоплати;
- покупець призначає дату платежу;
- не знижуються обороти бізнесу через відстрочку платежу.

Вигідність використання гарантованих платежів є вигідними для покупця:

- якщо немає вільних коштів, а від швидкості оплати залежить результат угоди;
- якщо на рахунку компанії є тільки частина коштів для оплати контракту.

Гарантовані платежі є вигідними для постачальників:

- АТ «Альфа-Банк» гарантує виконання платежів в день, який вказаний в гарантованому платежі;
- при виставленні на адресу постачальника гарантованого платежу, він може без ризиків поставити товар на умовах відстрочення платежу;

Постачальнику вигідно використовувати гарантовані платежі:

- якщо постачальник не ризикує провести поставку без передоплати;
- коли у постачальника немає впевненості, що його контрагент своєчасно виконає свої зобов'язання.

Покупець, за рахунок ліміту, що встановлюється банком, може виставляти гарантований платіж з датою виконання в майбутньому (на термін від 10 до 365 днів). Постачальник може одразу відвантажувати товар (надавати послуги), а оплата йому буде зарахована банком у повному обсязі і в обумовлену покупцем дату. Гарантованими можуть бути такі види платежів, як: господарські платежі в національній валюті для оплати контрактів, що передбачають відстрочку платежу; платежі за оренду; комунальні платежі (якщо комунальне підприємство працює з гарантованими платежами).

Зауважимо, що АТ «КБ «ПриватБанк» в розрізі гарантії платежу надає такий її варіант (послугу) як «Гарантовані платежі - кредит під 4% річних», яка передбачає, що клієнт доручає банку списати кошти з його рахунку в майбутньому, що дозволяє провести безготівкові розрахунки між партнерами і здійснити поставку товару на умовах відстрочення платежу [34].

Одним із видів забезпечення тендерної пропозиції учасника тендеру є тендерна гарантія, яка надається на вимогу замовника тендеру для забезпечення виконання зобов'язань учасника тендеру перед замовником. Сума тендерної гарантії становить до 10% від суми закупівлі та діє до підписання контракту / надання гарантії виконання. Відповідно до Закону України «Про публічні закупівлі» сума таких гарантій становить 0,5% (для товарів) / до 3% (для послуг) від очікуваної вартості закупівлі [23].

АТ «Альфа-Банк» з метою забезпечення участі клієнтів банку в тендерах в Україні надає тендерні гарантії (банківська гарантія забезпечення тендерної пропозиції) в електронній формі для забезпечення участі в державних закупівлях в Україні, які здійснюються через електронну систему закупівель (Prozorro) відповідно до Закону України «Про публічні закупівлі».

Зауважимо, що для забезпечення участі клієнтів у міжнародних тендерах АТ «Укрексімбанк»:

- надає тендерні гарантії для участі в тендерах, які організують іноземні приватні компанії;
- надає тендерні гарантії для участі в державних тендерах, у т.ч. в державних тендерах в країнах-учасницях угоди СОТ про державні закупівлі (WTO GPA);
- забезпечує надання тендерних гарантій іноземними «першокласними» банками під контргарантії АТ «Укрексімбанк» [26].

Умовами надання тендерної гарантії АТ «Альфа-Банк» є:

- валюта гарантії – гривня, долар США, євро та інші валюти;
- термін гарантії – згідно тендерної документації;
- покриття в 100% розмірі суми гарантії депозитом або сумою на спеціальному рахунку покриття;
- сума гарантії – до 100 млн грн.;
- спосіб отримання тендерної гарантії – в електронному вигляді або на паперовому носії;
- термін оформлення гарантії – до 5-ти робочих днів [2; 24].

Наступним видом гарантії, що надається АТ «Альфа-Банк», є гарантія виконання умов договору — забезпечення виконання договірних зобов'язань з поставки товарів, виконання робіт, надання послуг або додаткова гарантія для переможця тендера перед укладенням договору. Максимальна сума гарантії залежить від виду забезпечення:

- бланкової гарантії — 100 тис. грн.;
- гарантії під заставу (непокритої) — 7,5 млн грн.;
- покритої гарантії — 100 млн грн [2; 24].

АТ «Альфа-Банк» надає гарантію по здійсненню митних платежів суб'єкта зовнішньо-економічної діяльності на користь ДФСУ, яка називається фінансовою (митною) гарантією. Така гарантія допомагає мінімізувати фінансові витрати і прискорити процес митного оформлення товару при зовнішньоекономічних операціях.

Гарантія по сплаті розстроченого імпортного ПДВ (окремий вид гарантії на користь ДФСУ) - це гарантія банку зі сплати розстроченого імпортного ПДВ перед ДФСУ при ввезенні на митну територію України певного обладнання. Така гарантія призначена для забезпечення сплати розстроченого імпортного ПДВ перед ДФСУ при ввезенні на митну територію України обладнання для власного виробництва з розміщенням в митний режим імпорту (згідно Порядку надання розстрочення сплати податку на додану вартість та застосування забезпечення виконання зобов'язань під час ввезення на митну територію України обладнання для власного виробництва на території України [20]).

Фінансова гарантія - це зобов'язання гаранта, внесеного до реєстру гарантів, виплатити на вимогу митного органу кошти в межах певної суми у разі невиконання забезпечення цієї гарантією зобов'язань зі сплати митних платежів [13, с.437].

Розмір фінансової гарантії визначається митним органом виходячи з суми митних платежів, які підлягають сплаті при випуску товарів для вільного обігу на митній території України або при вивезенні товарів за межі цієї території в митному режимі експорту.

Якщо, при визначенні розміру фінансової гарантії неможливо точно визначити суму митних платежів, які підлягають сплаті, внаслідок ненадання митному органу точних відомостей про характер вантажу (найменування, кількість, країну походження, митної вартості та коду таких товарів відповідно до УКТ ЗЕД), розмір фінансової гарантії визначається виходячи з найбільшої величини ставок податків, вартості та/або кількості товарів, що можуть бути визначені на підставі наявних відомостей.

Фінансові гарантії надаються:

- у вигляді документа (викладеного в письмовій або електронній формі зобов'язання гаранта сплатити визначені суми митних платежів на вимогу митного органу);

- у вигляді внесення декларантом, уповноваженою ним особою, перевізником або гарантом грошової застави на відповідний рахунок митного органу.

Фінансові гарантії надаються на суму митних платежів, нарахованих на товари, декларуються по одній митній декларації або заявляються до митного режиму транзиту за одним транспортним документом.

Розрізняють такі види фінансової гарантії:

1) індивідуальна (одноразова) фінансова гарантія, що видається у вигляді письмового зобов'язання оформлюється в паперовому чи електронному вигляді на суму митних платежів за:

- однієї митної декларації в рамках однієї зовнішньоторговельної операції;

- однієї митної декларації в рамках однієї транзитної операції;

- одному документу контролю переміщення товарів;

- однієї операції по переміщенню через митний кордон України товарів громадянами у випадках, визначених Митним кодексом України.

У разі надання гарантом фінансової гарантії у паперовому вигляді її електронна копія надсилається до єдиної автоматизованої інформаційної системи митних органів України авторизованим електронним повідомленням гаранта;

2) багаторазова фінансова гарантія, яка надається для забезпечення сплати митних платежів за кількома митними деклараціями або документами контролю за переміщенням товарів при ввезенні товарів на митну територію України з метою транзиту або у вільний обіг на цій території для одного власника в рамках одного зовнішньоекономічного договору;

3) загальна фінансова гарантія, яка може використовуватися АЕО, якому надано дозвіл на застосування спеціального спрощення «загальна фінансова гарантія».

Багаторазова і загальна фінансові гарантії надаються тільки у вигляді електронного документа, який пересилається гарантом в Єдину автоматизовану інформаційну систему органів доходів і зборів України авторизованим електронним повідомленням. Завершення оформлення митної декларації або документа контролю за переміщенням товарів є фактом, який підтверджує прийняття фінансової гарантії як забезпечення виконання зобов'язань перед органами доходів і зборів. Підтвердженням прийняття індивідуальної (одноразової) фінансової гарантії в паперовому вигляді є проставлення органом доходів і зборів відбитка відповідного митного забезпечення на всіх примірниках фінансової гарантії.

АТ «Альфа-Банк» висуваються такі вимоги до клієнта для оформлення фінансової (митної) гарантії банківської гарантії залежать від виду забезпечення гарантії [2; 24]:

- 1) покрита гарантія:
 - - Резидент України;
 - для ФОП — громадянин України, вік від 25 років до 65;
 - діяльність не відноситься до забороненої згідно кредитної політики банку;
 - відсутність простроченої заборгованості по кредитах.
- 2) непокрита і бланкова гарантія:
 - резидент;

- для ФОП: громадянин України, не молодше 25 років на дату оформлення кредитного договору та не старше 65 років на дату виконання всіх зобов'язань перед банком;
- строк безперервної діяльності клієнта: не менше 12 місяців для несезонної діяльності, не менше 24 місяців для сезонної діяльності;
- діяльність не відноситься до заборонених галузей відповідно до кредитної політики банку;
- позитивна ділова репутація клієнта, його власників, поручителя (поручителів);
- позитивна кредитна історія в Альфа-банку та інших банках, фінансових установах (при наявності);
- клієнт, його власники, поручителі не знаходяться на стадії припинення діяльності, не є банкрутами;
- відсутність збиткової діяльності за даними офіційної фінансової звітності юридичної особи на останню звітну дату;
- відсутність діючої простроченої заборгованості за кредитами перед банком (за наявності кредитів);
- наявність поточного рахунку в банку.

Гарантія забезпечення виконання зобов'язань туроператорів (туристична гарантія) оформляється для туристичних агентств і туристичних операторів. Валютою такої гарантії є гривня. Туристична гарантія надається на дванадцять місяців і покриттям в кількості 100% розміру суми гарантії депозитом.

Сума гарантії забезпечення виконання зобов'язань туроператорів визначена АТ «Альфа-Банк» є такою:

- еквівалент 10 тис. євро для туроператорів, що надають послуги виключно внутрішнього та в'їзного туризму;
- еквівалент 20 тис. євро для інших туроператорів;
- для турагентів – 2 тис. євро [2; 24].

Таким чином комерційні банки можуть проводити широкий спектр гарантійних операцій, які економічно вигідні для обох сторін: банку-гаранта і клієнта, за якого надано гарантію. Банк, який проводить гарантійні операції,

зміцнює свої позиції на фінансовому ринку, збільшує коло залученої клієнтури, нарощує обсяги доходів, що в кінцевому результаті сприяє підвищенню ефективності роботи банківської установи. В свою чергу клієнт банку, який користується гарантійними послугами банків, покращує свої стосунки з партнерами, а також налагоджує та отримує можливість укласти нові взаємовигідні контракти. Особливо це стосується підприємств, які займаються зовнішньоекономічною діяльністю, що також сприяє їх ефективній діяльності [18].

Отже, банківська гарантія є гарною альтернативою банківським кредитам, адже вона і здешевлює розрахунки, і забезпечує їх безпечність. Банківська гарантія відкриває нові перспективи для будь-якого бізнесу і захищає його від форс-мажорних обставин. Так, сьогодні вкрай важливим видом гарантій є банківська гарантія для форвардних контрактів.

Так, варто відмітити, що на ринку зерна для хеджування цінового ризику традиційно використовують форвардні контракти про купівлю-продаж зерна в майбутньому за заздалегідь обумовленою ціною. Так виробник може точно розраховувати на певний обсяг виручки за товар, який він продасть, а трейдер заздалегідь знатиме, скільки витратить. Форвардний контракт - це двостороння угода за стандартною (типовою) формою, яка засвідчує зобов'язання особи придбати (продати) базовий актив у визначений час та на визначених умовах у майбутньому, з фіксацією цін такого продажу під час укладення форвардного контракту [21].

За оцінками Української зернової асоціації, на українському ринку приблизно 18% зерна продають саме за форвардними контрактами. Однак у 2020 р. «цей інструмент «дав збій», оскільки ціни різко хитнулися вгору і виробникам тепер вигідніше порушити контракти, укладені до збору врожаю, заплатити при цьому штрафи, але продати зерно за фактичною ціною на момент постачання» [11].

Тому в трейдерів виникла потреба в посиленні хеджу за рахунок банківської гарантії (рисунок 2.2).

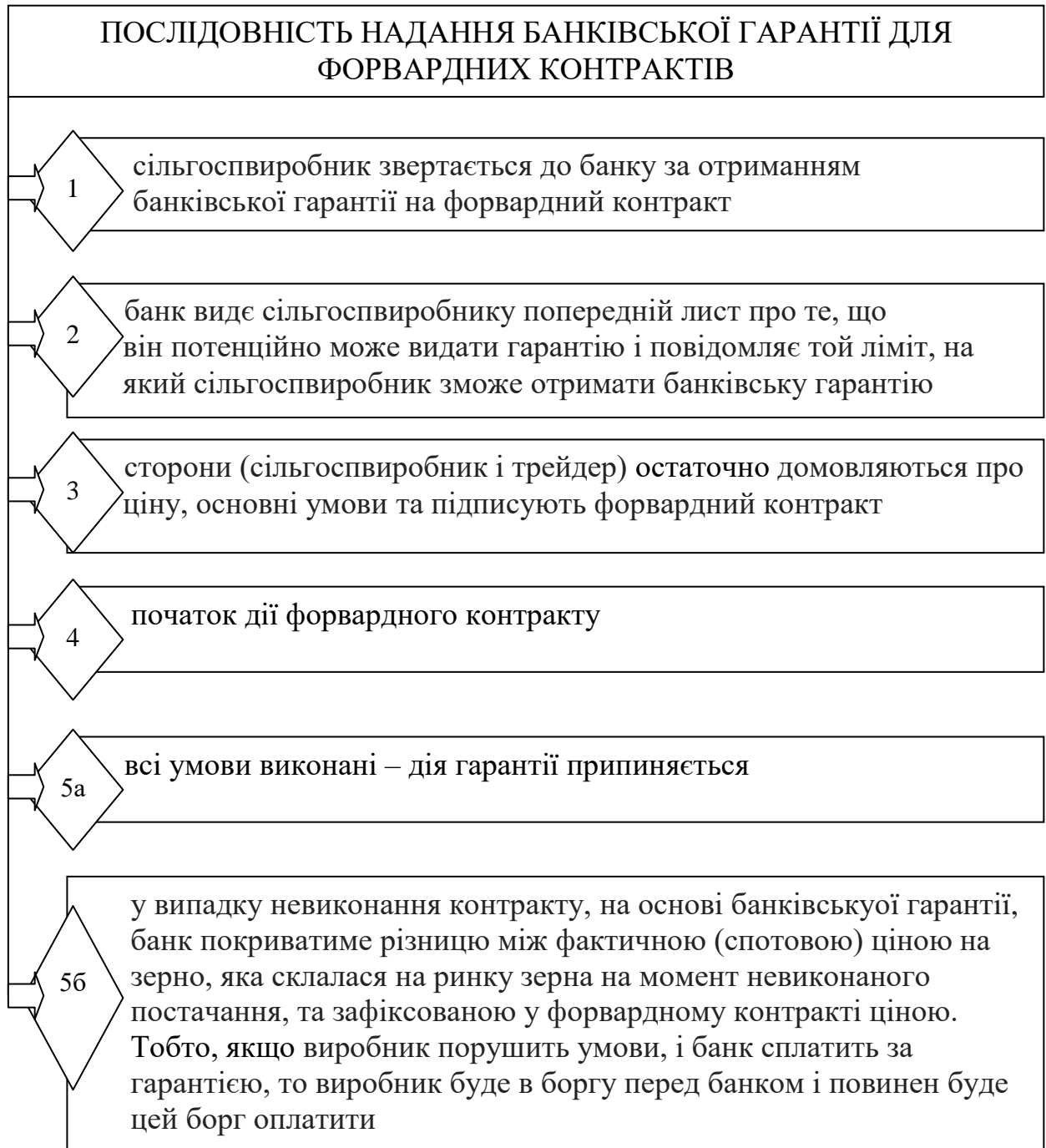

Рисунок 2.2 - Послідовність надання банківської гарантії для форвардних контрактів

Сформовано автором

Так, трейдери, під час укладення форварду вимагатимуть банківську гарантію, що, у випадку невиконання контракту, покриватиме різницю між фактичною (спотовою) ціною на зерно, яка склалася на ринку зерна на момент невиконаного постачання, та зафіксованою у форвардному контракті ціною.

Якщо ж виробник порушить умови, і банк сплатить за гарантією, то виробник буде в боргу перед банком і повинен буде його оплатити.

Таким чином, перед укладанням форвардного контракту сільгоспвиробник має звернутися до банку, де йому повідомлять той ліміт, на який він зможе отримати банківську гарантію. Тобто банк видасть сільгоспвиробнику попередній лист про те, що потенційно може видати гарантію, наприклад, на 100 тис. або 200 тис. дол. Це все займає для нового клієнта 5 днів, у деяких банках – 2-3 дні, а за наявності вже відкритого рахунку – навіть 1 день. Після того як отримано цей попередній лист і сторони (сільгоспвиробник і трейдер) домовилися про ціну, основні умови, відбувається підписання форвардного контракту, і сільгоспвиробник іде до банку за отриманням банківської гарантії. Тільки потім починає діяти форвардний контракт. Щодо вартості послуги в банках кажуть, що гарантія коштуватиме 3-4% річних. Наприклад, якщо взяти 200 дол. за тону кукурудзи в лютому, і, припустимо, що вона на 50 дол. підвищується до моменту виконання контракту, то вартість банківської гарантії на 6 місяців становить 1 дол. на тонні. Якщо зростання ціни буде більше 100 дол. або термін банківської гарантії 12 місяців, то, відповідно, ця сума може збільшитися до 2 дол. На думку президента Української зернової асоціації (УЗА) – М. Горбачова «ціна 1-2 дол. при укладанні форвардного контракту та отримання такої гарантії щодо виконання – не така велика сума. Натомість сільгоспвиробник отримає вищу ціну, а покупець має можливість застрахувати свої ризики» [7].

Перевага механізму банківських гарантій для форвардних контрактів є надійність. Так, виробник не отримує вигоди від порушення умов контракту та продажу зерна за вищою ціною, адже буде зобов'язаний віддати всю різницю в ціні банку, який сплатить за гарантією. Застосування гарантії здійснюється на вимогу покупця впродовж 5 діб. Термін дії банківської гарантії визначається як кінцева дата постачання товару та плюс ще один додатковий місяць. Напевно, всі погодяться, що це суттєво підвищить надійність та унеможливить дефолти за форвардними контрактами через зміну ціни. Банки також зацікавлені в такому виді гарантій, оскільки він суттєво розширить ринок банківських

гарантій, тобто можливості додаткового доходу для банку. Для аграріїв така гарантія є вельми вигідною, адже закріплення на українському ринку зерна практики надійного хеджування цінового ризику означає також зменшення ризику порушення поставок, і сукупно це виведе наш ринок у розряд преміальних. Це, своєю чергою, означає вищу ліквідність українського зерна та кращу ціну на нього.

Роль такого виду банківської гарантії є вкрай ваговою, адже «дієвий механізм захисту від зриву контрактів відкриє можливості користування форвардами для малих і середніх виробників, із якими сьогодні зернотрейдери через брак довіри не ризикують співпрацювати на відкладених умовах, надаючи перевагу агрохолдингам» [11].

Сьогодні головним завданням є посилення на вітчизняному зерновому ринку довіри, прозорості, що в перспективі сприятиме підвищенню інвестиційної привабливості України. З цією метою необхідно, щоб усі учасники зернового ринку неухильно виконували умови та зобов'язання за раніше укладеними контрактами на постачання продукції. Зокрема, впровадження банківської гарантії для зернових форвардних контрактів перетворить кожного виробника, зокрема малого та середнього, на надійного постачальника. В такий спосіб Україна зможе стати безризиковою щодо виконання контрактів, сільгоспвиробники через нівелювання ризиків зможуть отримувати вищу ціну за вирощену продукцію, адже рівень прибутку пропорційний рівню ризику.

Висновки

За результатами кваліфікаційного дослідження теоретико-методичних засад застосування банківських гарантій в розрахунках та визначення напрямів його розвитку в сучасних умовах ведення бізнесу можна зробити такі висновки.

Під час здійснення фінансово-господарської діяльності жоден учасник економічних відносин не застрахований від різних ризиків і, навіть, фінансових чи виробничих криз, які унеможливають виконання зобов'язань за укладеними угодами. Тому, саме гарантія сьогодні розглядається як засіб забезпечення виконання фінансово-господарських зобов'язань, який здатний оптимально мінімізувати різноманітні ризики здійснення фінансово-господарської діяльності економічним суб'єктам різних форм підприємництва. Сьогодні гарантія знаходить своє застосування у різних сферах господарської діяльності різних суб'єктів економіки. Особливістю гарантії є те, що гарантія у взаємних зобов'язаннях може забезпечувати їх виконання з боку будь-якої сторони. Об'єктом гарантії є дія гаранта щодо здійснення платежу в межах терміну дії гарантії на користь кредитора після пред'явлення ним письмової вимоги. Таким чином, незалежно від характеру обов'язку боржника за забезпечуваним зобов'язанням (передача речі, виконання робіт, надання послуг чи сплата грошової суми) зобов'язання гаранта носить грошовий характер.

Функціональне призначення банківської гарантії проявляється у виконанні таких функцій, як: функція забезпечення виконання фінансових або нефінансових зобов'язань; розподільча функція; стимулююча функція; захисна функція; сигнальна функція.

Суть банківської гарантії розкривається в різних видах цього виду забезпечення зобов'язань. Ці види банківських гарантій виокремлюються на основі різних класифікаційних ознак.

Аналізуючи діяльність банків щодо здійснення ними операцій за гарантіями, доцільно відмітити, що сьогодні відзначається як підвищення обсягів надання та отримання банками гарантій, так і збільшення різновидностей

гарантій, які надаються банками. Так, за даними Національного банку України у 2022 р. вітчизняними банками було надано і отримано гарантій на загальну суму 147911, 31 млн грн, що на 52747,11млн грн більше ніж у 2021 р. Найбільшу кількість у 2020-2021 роках надали банки з приватним капіталом. Питома вага у загальній кількості наданих у національній валюті гарантій у ці роки становила: у 2020 р. 55,14% та у 2021 р. 56,09%. При цьому їх сама зросла від 37,13 млрд. грн до 63,19 млрд. грн. Кількість наданих гарантій як у національній, так і у іноземній валютах зростала і у групі банків іноземних груп: у національній валюті зростання становило 9 гарантій чи 12,0%; у іноземній валюті – 27 гарантій чи 11,59%. Найбільшу кількість гарантій і у національній, і у іноземній валютах отримали банки з державною часткою, яка відповідно становила у 2020 р. 18,02% та 32,56%.

Операції з гарантіями також здійснюються АТ «Альфа-Банк», який є об'єктом дослідження кваліфікаційної роботи. Цей банк є одним з найбільших українських банків із міжнародним капіталом, що належить до приватної інвестиційної холдингової компанії ABN Holdings SA (ABNH).

За 2019-2021 рр. капітал АТ «Альфа-Банк» зріс на 4386,6 млн грн, тобто на 51,49%. Зростання капіталу банку відзначається позитивною тенденцією, що забезпечується зростом за статтею «Резервні та інші фонди банку», за якою у 2020 році зростання сум порівняно із 2019 роком склало 192,6 млн грн (15,68%), а у 2021 році сума резервів та інших фондів збільшилась на 115,5 млн грн (на 8,13%). При цьому, зростання капіталу АТ «Альфа-Банк» могло бути значно вищим в аналізованому періоді через наявність великих сум непокритих збитків. Активи банку за 2019-2021 роки зросли на 37444,1 млн грн чи на 42,6%. Найбільша питома вага в активах АТ «Альфа-Банк» у 2019-2021 роках спостерігається за такою статтею активів, як «Кредити та заборгованість клієнтів». У 2019 році частка кредитів та заборгованість клієнтів банку становила 44,59%, у 2020 р. вона дещо знизилась і становила 42,52%, а у 2021 році їх частка зросла до 48,13% загальних активів.

Зобов'язання АТ «Альфа-Банк» за 2019-2021 роки збільшились на 39416,3 млн грн (на 62,18%). У 2020 році зобов'язання банку зросли порівняно

із попереднім роком на 24580 млн грн (на 38,78%), а у 2021 році зростання продовжилось і становило 14836,3 млн грн (16,87%).

В останні три роки банк демонструє прибуткову діяльність. За 2019-2021 роки прибуток після оподаткування зріс на 1420,3 млн грн (на 73,75%) – від 1925,8 млн грн до 3346,1 млн грн. Порівнюючи темпи зростання загальних доходів АТ «Альфа-Банк» та загальних витрат можна дійти висновку, що доходи банку мали вищий темп зростання на 12,17%. Таким чином, діяльність банку можна визначити ефективною із високим рівнем прибутковості (рентабельність активів банку у 2019 році становила – 2,19%, у 2020 році – 1,03%, а у 2021 році – 2,67%). При цьому, АТ «Альфа-Банк» має всі можливості обсяги свого власного капіталу, а отже збільшувати свою фінансову стійкість.

У ході звичайної господарської діяльності банк надає фінансові гарантії у формі акредитивів, гарантій, порук, авалів та акцептів. Договори фінансової гарантії первісно визнаються у фінансовій звітності за справедливою вартістю. Після первісного визнання зобов'язання банку за кожним договором гарантії оцінюється за більшим з двох значень: сумою амортизованої комісії або найкращою оцінкою витрат, необхідних для врегулювання будь-якого фінансового зобов'язання, що виникає за гарантією. Так, АТ «Альфа-Банк» було надано гарантій: у 2021 році на 3239356 суму тис. грн; у 2020 р. – на суму 2737345 тис. грн; у 2019 р. – на суму 1509353 тис. Грн. Сьогодні банк надає такого виду гарантії:

- гарантія платежу;
- гарантія виконання договірних зобов'язань;
- гарантія повернення авансового платежу;
- тендерна гарантія/ гарантія виконання умов тендеру;
- гарантія забезпечення виконання зобов'язань туроператорів ;
- інші гарантії (гарантія повернення кредиту, що виступає забезпеченням повернення позичальником кредиту).

Гарантії платежів, що надаються банками, в т.ч. й АТ «Альфа-Банк» для покупців товарів надають низку переваг: покупець може оплатити товар частково або повністю за рахунок наданого банком ліміту фінансування;

покупець може розширити свій асортимент і придбати більшу кількість товару; покупець може укласти контракт без передоплати; покупець призначає дату платежу; не знижуються обороти бізнесу через відстрочку платежу.

Вигідність використання гарантованих платежів є вигідними для покупця: якщо немає вільних коштів, а від швидкості оплати залежить результат угоди; якщо на рахунку компанії є тільки частина коштів для оплати контракту.

Гарантовані платежі є вигідними для постачальників: АТ «Альфа-Банк» гарантує виконання платежів в день, який вказаний в гарантованому платежі; при виставленні на адресу постачальника гарантованого платежу, він може без ризиків поставити товар на умовах відстрочення платежу.

Постачальнику вигідно використовувати гарантовані платежі:

- якщо постачальник не ризикує провести поставку без передоплати;
- коли у постачальника немає впевненості, що його контрагент своєчасно виконає свої зобов'язання.

Комерційні банки можуть проводити широкий спектр гарантійних операцій, які економічно вигідні для обох сторін: банку-гаранта і клієнта, за якого надано гарантію. Банк, який проводить гарантійні операції, зміцнює свої позиції на фінансовому ринку, збільшує коло залученої клієнтури, нарощує обсяги доходів, що в кінцевому результаті сприяє підвищенню ефективності роботи банківської установи. В свою чергу клієнт банку, який користується гарантійними послугами банків, покращує свої стосунки з партнерами, а також налагоджує та отримує можливість укласти нові взаємовигідні контракти.

Сьогодні вкрай важливим видом гарантій є банківська гарантія для форвардних контрактів. Так, на ринку зерна для хеджування цінового ризику традиційно використовують форвардні контракти про купівлю-продаж зерна в майбутньому за заздалегідь обумовленою ціною. Так виробник може точно розраховувати на певний обсяг виручки за товар, який він продасть, а трейдер заздалегідь знатиме, скільки витратить. Тому в трейдерів виникла потреба в посиленні хеджу за рахунок банківської гарантії. Так, трейдери, під час укладення форварду вимагатимуть банківську гарантію, що, у випадку

невиконання контракту, покриватиме різницю між фактичною (спотовою) ціною на зерно, яка склалася на ринку зерна на момент невиконаного постачання, та зафіксованою у форвардному контракті ціною. Якщо ж виробник порушить умови, і банк сплатить за гарантією, то виробник буде в боргу перед банком і повинен буде його оплатити. Перевагою механізму банківських гарантій для форвардних контрактів є надійність. Так, виробник не отримає вигоди від порушення умов контракту та продажу зерна за вищою ціною, адже буде зобов'язаний віддати всю різницю в ціні банку, який сплатить за гарантією.

Роль такого виду банківської гарантії є вкрай ваговою, адже дієвий механізм захисту від зриву контрактів відкриє можливість користування форвардами для малих і середніх виробників, із якими сьогодні зернотрейдери через брак довіри не ризикують співпрацювати на відкладених умовах, надаючи перевагу агрохолдингам.

Список використаних джерел

1. Андріанов М. Гарантія як спосіб забезпечення зобов'язань у міжнародному комерційному обороті. *Право України*. 2014. № 11. С. 36-41.
2. Банківські гарантії / Офіційний сайт АТ «Альфа-Банк». – URL: <https://bit.ly/3x7csnf>
3. Банківські гарантії АТ «КРИСТАЛБАНК». – URL: <https://crystalbank.com.ua/ua/korporativnim-klientam/bankivski-garantiji>
4. Баріда Н.П. Банківські гарантії: сутність та види. – URL: <https://posibniki.com.ua/post-bankivski-garantiyi-sutnist-ta-vidi>
5. Божидарнік Н.В., Божидарнік Т. В. Валютні операції : підручник. – К.: «Центр учбової літератури», 2013. – 698 с.
6. Вайцеховська О., Руденко Банківські гарантії як засіб забезпечення виконання договірних зобов'язань у міжнародному приватному праві. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. №5. С.267-271
7. Горбачьов М. Банківська гарантія – необхідність для ринку і України. – URL: <https://www.apk-inform.com/uk/exclusive/opinion/1524875>
8. Згама А. О. Гарантія як засіб забезпечення виконання господарських зобов'язань: проблеми законодавчих дефініцій і практики застосування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2014. № 9-1. С.109-111.
9. Квасницька Р.С. Економічна природа та особливості функціонального призначення банківської гарантії / Економіка, фінанси та управління: теорія та практика: збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (Полтава, 30 червня 2021 р.). – Полтава: ЦФЕНД, 2021. С.138-141
10. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про незалежні гарантії та резервні акредитиви : офіційний текст ООН від 11 грудня 1995 р. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_517#Text

11. Коробкова О. Новий механізм банківських гарантій для форвардних контрактів. Чи зацікавлені банки? – URL: <https://uga.ua/meanings/novij-mehanizm-bankivskih-garantij-dlya-forvardnih-kontraktiv-chi-zatsikavleni-banki/>

12. Майданик Р.А., Петренко П.Д. Економічна та правова природа банківської гарантії. Правничий вісник Університету «КРОК». 2012. – URL: <https://bit.ly/3tj7WRz>

13. Митна енциклопедія : у 2 т. / І. Г. Бережнюк (відп. ред.) та ін. Т.2. — Хмельницький. : ПП Мельник А.А., 2013. 536 с.

14. Митний кодекс України : закон : офіц. видання : текст прийнятий ВР України 12 березня 2013 р. Редакція від 16 квітня 2022 р. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text>

15. Операції за гарантіями банків України (2020 рік). – Національний банк України. – URL: <https://bit.ly/3taUPS8>

16. Операції за гарантіями банків України (2021 рік). – Національний банк України. – URL: <https://bit.ly/3x8Aa3I>

17. Основні показники банківської системи України 2019-2021 роки. – URL: <https://bank.gov.ua/>

18. Павлишин О.П. Гарантійні операції як засіб ефективної співпраці банку і клієнта. – URL: <https://bit.ly/3tcXkn6>

19. Підпригора О.А. Основи римського приватного права: підручник. – К.: Вища школа, 1995. 267 с.

20. Порядок надання розстрочення сплати податку на додану вартість та застосування забезпечення виконання зобов'язань під час ввезення на митну територію України обладнання для власного виробництва на території України : текст прийнятий Постановою Кабінету Міністрів України № 85 від 07.02.2018. Редакція від 25 вересня 2020 р. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85-2018-%D0%BF#Text>

21. Про вимоги до стандартної (типової) форми деривативів : положення : текст прийнятий Постановою Кабінету Міністрів України від 19.04.1999 № 632. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/632-99-%D0%BF#Text>

22. Про порядок здійснення банками за гарантіями в національній та іноземних валютах : положення: текст затверджений Постановою Національного банку України від 15.12.2004 р. Редакція від 16.07.2020 р. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0041-05#Text>

23. Про публічні закупівлі : закон: офіц. видання : текст прийнятий ВР України 25 грудня 2015 р. Редакція від 07 травня 2022 р. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text>

24. Публічне акціонерне товариство «Альфа-Банк». – Офіційний сайт. – URL: <https://alfabank.ua/>

25. Публічне акціонерне товариство «Комерційний банк «ПриватБанк». – Офіційний сайт. – URL: <https://privatbank.ua/>

26. Публічне акціонерне товариство «Укрексімбанк». – Офіційний сайт. – URL: <https://www.eximb.com/>

27. Руденко Л.В. Міжнародні кредитно-розрахункові та валютні операції: підручник / Видання 2-ге, перероблене і доповнене. – К.: Центр учбової літератури, 2007. 632 с.

28. Слома В.М. Гарантія як вид забезпечення виконання цивільно-правових зобов'язань / Дис. ... канд. юрид. наук. – Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2007. – 205 с.

29. Тавасієв А.М. Банківська справа : підручник ; 2-е вид., перероб. та доп. – М.: Юрайт, 2019. – 304 с.

30. Уніфіковані правила для гарантій за першою вимогою : офіційний текст Міжнародної торгової палати від 01.01.1992 р. – URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU92214P>

31. Уніфіковані правила по договірних гарантіях : офіційний текст Міжнародної торгової палати від 01.01.1978 р. – URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU78006P>

32. Цивільний кодекс України : закон: офіц. видання : текст прийнятий ВР України 16 січня 2003 р. Редакція від 07 травня 2022 р. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

33. Шарова С.В., Кузьменко Г.О. Доцільність використання банківських гарантій у розрахунках по зовнішньо-торговельних контрактах. – URL: <http://eir.zp.edu.ua/bitstream/123456789/5750/1/Sharova.pdf>

34. OnlineBank.dp.ua. – Рекламно інформаційний партнер АТ «КБ «ПриватБанк».– URL: <https://onlinebank.dp.ua/>